

**ΕΘΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ
ΚΑΙ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗΣ**

**ΚΖ΄ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΣΕΙΡΑ
ΤΕΛΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ**

ΤΙΤΛΟΣ

**Οι πολιτικές της Ελληνικής Πολιτείας για την
προώθηση της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας
και της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας. Η προσέγγιση
της Ε.Ε και το Ελληνικό Σχέδιο Δράσης**

ΤΜ. ΕΞΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ:

**ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ ΥΓΕΙΑΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΦΡΟΝΤΙΔΑΣ
(ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ)**

Επιβλέπων:

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΓΕΩΡΜΑΣ

Σπουδάστρια:

ΣΤΑΥΡΟΥΛΑ ΤΟΥΛΙΑΤΟΥ

ΑΘΗΝΑ, 2022

ΤΙΤΛΟΣ

**Οι πολιτικές της Ελληνικής Πολιτείας για την προώθηση
της Κοινωνικής και
Αλληλέγγυας Οικονομίας και της Κοινωνικής
Επιχειρηματικότητας. Η
προσέγγιση της Ε.Ε και το ελληνικό Σχέδιο Δράσης.**

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Θα ήθελα να ευχαριστήσω τον επιβλέποντά μου, κύριο Κωνσταντίνο Γεώργια, Δρ Κοινωνιολογίας, διδάσκοντα στο ΕΑΠ και στην ΕΣΔΔΑ και Προϊστάμενο Γενικής Διεύθυνσης Παροχών του ΟΠΕΚΑ, για την πολύτιμη βοήθεια και καθοδήγηση που μου προσέφερε στη συγγραφή της παρούσας εργασίας.

Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω την οικογένειά μου για την αμέριστη υποστήριξή της.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η Κ.Α.Λ.Ο είναι ένας διαφορετικός τρόπος του επιχειρείν με γνώμονα το γενικό συμφέρον, την οικονομική ανάπτυξη, την κοινωνική διάσταση και τη δημοκρατική λειτουργία. Αποτελεί ένα χώρο στον οποίο συγκλίνουν πρακτικές δημοκρατίας και αλληλεγγύης που δεν έχουν στο κέντρο τους τη συσσώρευση κέρδους. Για την ανάπτυξη της, είναι αναγκαία η διαμόρφωση ενός κατάλληλου οικοσυστήματος. Τόσο στην Ε.Ε όσο και στην Ελλάδα παρουσιάζονται εμπόδια την ανάπτυξή του. Στηνπαρούσα εργασία, εξετάζεται μέσα από την μελέτη της θεωρίας και των πολιτικών που έχουν προωθηθεί μέχρι σήμερα, τόσο στην Ευρωπαϊκή Ένωση όσο και στην Ελλάδα, η ύπαρξη τυχόν εμποδίων ή ελλείψεων κατά το σχεδιασμό και εφαρμογή των πολιτικών για την προώθηση της Κ.Α.Λ.Ο αλλά και προτάσεις που μπορούν να υλοποιηθούν για την ενίσχυση της Κ.Α.Λ.Ο στη χώρα μας.

Λέξεις κλειδιά: κοινωνική και αλληγγυα οικονομία, οικοσύστημα, εμπόδια, πολιτικές για την προώθηση της Κ.Α.Λ.Ο, προσέγγιση Ε.Ε, ελληνικό σχέδιο δράσης 2017-2023

ABSTRACT

S.S.E. is a different way of doing business based on the general interest, economic development, social dimension, and democratic operation. It is a space in which democratic and solidarity practices that are not centered on the accumulation of profit converge. For its development, it is necessary to create an appropriate ecosystem. Both in the EU and in Greece there are obstacles to its development. In this paper, through the study of the theory and policies that have been promoted so far, both in the European Union and in Greece, the existence of any obstacles or shortcomings in the design and implementation of policies for the promotion of S.S.E. but also proposals that can be implemented for the strengthening of S.S.E. in our country.

Keywords: social and solidarity economy, ecosystem, barriers, policies for the promotion of S.S.E, EU approach, Greek action plan 2017-2023

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ	4
ABSTRACT	5
ΠΙΝΑΚΑΣ ΕΙΚΟΝΩΝ.....	8
ΠΙΝΑΚΑΣ ΣΥΝΤΜΗΣΕΩΝ ΚΑΙ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΩΝ	9
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	11
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1. ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΟΙΚΟΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ ΓΙΑ ΤΗΝ Κ.Α.Λ.Ο.....	12
1.1 ΓΙΑΤΙ ΕΙΝΑΙ ΑΝΑΓΚΑΙΑ Η ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΕΝΟΣ ΟΙΚΟΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ ΓΙΑ ΤΗΝ Κ.Α.Λ.Ο.....	12
1.2 ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΑΝΑΦΟΡΙΚΑ ΜΕ ΤΟ ΟΙΚΟΣΥΣΤΗΜΑ ΤΗΣ Κ.Α.Λ.Ο. ΣΤΗ ΔΙΕΘΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	13
1.3 ΒΕΛΤΙΣΤΕΣ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ ΣΤΙΣ ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ Κ.Α.Λ.Ο. ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ.....	15
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2. ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΟΙΚΟΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΑΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ.....	18
2.1 ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ, ΘΕΣΜΟΙ ΚΑΙ ΝΟΜΙΚΕΣ ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ	20
2.2 ΠΡΟΣΒΑΣΗ ΣΕ ΑΓΟΡΑ	21
2.3 ΠΡΟΣΒΑΣΗ ΣΤΗ ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗ	22
2.4 ΔΙΚΤΥΑ ΚΑΙ ΜΗΧΑΝΙΣΜΟΙ ΑΜΟΙΒΑΙΑΣ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗΣ.....	23
2.5 ΕΡΕΥΝΑ, ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΔΕΞΙΟΤΗΤΩΝ.....	23
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 Η ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΚΑΙ ΟΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΕΝΟΣ ΟΙΚΟΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ	25
3.1. ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ.....	25
3.2 ΕΜΠΟΔΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ	27
3.2.1 ΕΜΠΟΔΙΑ ΚΑΙ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ ΣΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ.....	28
3.3 ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΤΩΝ ΟΙΚΟΣΥΣΤΗΜΑΤΩΝ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ ΤΩΝ ΧΩΡΩΝ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΦΑΤΗ ΠΕΡΙΟΔΟ (2010-16)	34
Α) ΕΘΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΝΟΜΙΚΑ ΠΛΑΙΣΙΑ	34

Β) ΥΠΗΡΕΣΙΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΚΑΙ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗΣ	36
Γ) ΔΙΚΤΥΑ ΚΑΙ ΜΗΧΑΝΙΣΜΟΙ ΑΜΟΙΒΑΙΑΣ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗΣ	37
Δ) ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΕΠΕΝΔΥΤΙΚΕΣ ΑΓΟΡΕΣ	38
Ε) ΣΥΣΤΗΜΑΤΑ ΜΕΤΡΗΣΗΣ ΚΑΙ ΑΝΑΦΟΡΑΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΩΝ	38
ΣΤ) ΣΗΜΑΤΑ, ΕΤΙΚΕΤΕΣ ΚΑΙ ΣΥΣΤΗΜΑΤΑ ΠΙΣΤΟΠΟΙΗΣΗΣ	38
3.4 ΜΕΛΕΤΗ ΧΑΡΤΟΓΡΑΦΗΣΗΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΤΟ2020 39	
3.5 ΤΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΣΧΕΔΙΟ ΔΡΑΣΗΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ (2021)	40
3.6 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	42
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΤΟ ΟΙΚΟΣΥΣΤΗΜΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΚΑΛΟ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ	44
4.2. ΘΕΣΜΙΚΕΣ ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ	46
4.2.1 Ο ΝΟΜΟΣ 4019/2011.....	46
4.2.2 Ο ΝΟΜΟΣ 4430/2016	48
4.3 ΣΧΕΔΙΑ ΔΡΑΣΗΣ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟ ΝΟΜΟ 4019/2011	50
4.4 ΣΧΕΔΙΟ ΔΡΑΣΗΣ 2017-2023	53
4.5 ΚΡΙΤΙΚΗ ΑΠΟΤΙΜΗΣΗ ΤΗΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ ΚΑΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΕΝΟΣ ΕΝΙΣΧΥΤΙΚΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΑΛΟ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ.....	54
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	61
6. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	64
ΝΟΜΟΙ.....	64
ΒΙΒΛΙΑ	65
ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ.....	67

ΠΙΝΑΚΑΣ ΕΙΚΟΝΩΝ

Εικόνα 1: Το οικοσύστημα για τις κοινωνικές επιχειρήσεις (Πηγή: European Commission, 2015)

.....

19

Εικόνα 2 Προϋπολογισμός Επιχειρησιακών Προγραμμάτων ΕΣΠΑ 2014-2020
Πηγή: Ετήσια Έκθεση Γραμματείας Κ.ΑΛ.Ο, 2017

.....

51

ΠΙΝΑΚΑΣ ΣΥΝΤΜΗΣΕΩΝ ΚΑΙ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΩΝ

Σύντμηση/Συντομογραφία	Επεξήγηση
ΕΠΑΝΑΔ-ΔΒΜ	Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού, Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση
ΕΠΑΝΕΚ	Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Ανταγωνιστικότητα, Επιχειρηματικότητα και Καινοτομία
Ε.Ο.Κ.Ε	Ευρωπαϊκή και Οικονομική Κοινωνική Επιτροπή
ΕΥΕΔ	Επιτροπή/Ευρωπαϊκή Υπηρεσία Εξωτερικής Δράσης
Ε.Υ.Κ.Ε.Κ.Ο	Ειδική Υπηρεσία για την Κοινωνική Ένταξη και την Κοινωνική Οικονομία στο Υπουργείο Εργασίας
Κ.ΑΛ.Ο	Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία
Κοιν.Σ.Επ	Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις
ΠΕΠ	Περιφερειακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα
U.N.R.I.S.D.	United Nations Research Institute for Social Development
CICOPA	International Organization of Industrial and Service Cooperatives
CIRIEC	International Centre of Research and Information on the Public, Social and Cooperative Economy

ΕΣΔΔΑ, Σταυρούλα Τουλιάτου, © , 2022

Με την επιφύλαξη παντός δικαιώματος

ΔΗΛΩΣΗ

«Δηλώνω ρητά ότι η παρούσα εργασία αποτελεί αποκλειστικά προϊόν προσωπικής εργασίας, δεν παραβιάζει καθ' οιονδήποτε τρόπο πνευματικά δικαιώματα τρίτων και δεν είναι προϊόν μερικής ή ολικής αντιγραφής.»

Αθήνα, 20/5/2022

Υπογραφή

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η παρούσα εργασία σκοπεύει να μελετήσει την εφαρμογή των πολιτικών για την προώθηση της Κ.ΑΛ.Ο στην Ε.Ε. στην Ελλάδα. Στόχος της είναι να παρουσιαστούν τα χαρακτηριστικά ενός οικοσυστήματος για την Κ.ΑΛ.Ο, τα εμπόδια για την ανάπτυξη του, οι προτεινόμενες λύσεις που έχουν διατυπωθεί αλλά και να αξιολογηθεί ο σχεδιασμός και η εφαρμογή τους τόσο σε επίπεδο Ε.Ε όσο και στην Ελλάδα. Για την επίτευξη του στόχου, ακολουθήθηκε η βιβλιογραφική επισκόπηση της θεωρίας, μελετών και ερευνών περί της έννοιας του οικοσυστήματος και των χαρακτηριστικών του, της προσέγγισης της Ε.Ε αναφορικά με αυτό καθώς και το θεσμικό πλαίσιο και οι υλοποιούμενες στην Ελλάδα πολιτικές.

Στο πρώτο κεφάλαιο γίνεται μία παρουσίαση της έννοιας του οικοσυστήματος για την Κ.ΑΛ.Ο, την ανάγκη διαμόρφωσής του αλλά και των βέλτιστων πρακτικών στις δημόσιες πολιτικές.

Στο δεύτερο κεφάλαιο διερευνάται τα χαρακτηριστικά του οικοσυστήματος με βάση την προσέγγιση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής.

Στο τρίτο κεφάλαιο περιγράφεται η προσέγγιση και οι προτάσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τη διαμόρφωση οικοσυστήματος για την Κ.ΑΛ.Ο. Ακολούθως περιγράφονται τα εμπόδια για την ανάπτυξή του, συγκριτική επισκόπηση των οικοσυστημάτων της Κ.ΑΛ.Ο στην Ε.Ε. και το Ευρωπαϊκό Σχέδιο Δράσης για την Κοινωνική Οικονομία.

Στο τέταρτο κεφάλαιο παρουσιάζεται το οικοσύστημα για την ανάπτυξη της Κ.ΑΛ.Ο στην Ελλάδα, το θεσμικό πλαίσιο, τα ελληνικά σχέδια δράσης και μια αποτίμηση των υλοποιούμενων και προτεινόμενων δημόσιων πολιτικών.

Στο τελευταίο κεφάλαιο γίνεται μία ανασκόπηση των βασικών σημείων που αναδείχθηκαν στα προηγούμενα κεφάλαια και αναφέρονται τα συμπεράσματα σχετικά με την εφαρμογή των πολιτικών προώθησης της Κ.ΑΛ.Ο στην Ελλάδα αλλά και προτάσεις που μπορούν να υλοποιηθούν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1. ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΟΙΚΟΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ ΓΙΑ ΤΗΝ Κ.ΑΛ.Ο.

1.1 ΓΙΑΤΙ ΕΙΝΑΙ ΑΝΑΓΚΑΙΑ Η ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΕΝΟΣ ΟΙΚΟΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ ΓΙΑ ΤΗΝ Κ.ΑΛ.Ο

Η σύλληψη του όρου της Κοινωνικής Οικονομίας, τοποθετείται στην αρχή του 19ου αιώνα. Καθ' όλη την ιστορική εξέλιξή της, παρατηρείται η απουσία ενός αυστηρού και σαφή ορισμού τόσο της έννοιας, όσο και της εμβέλειας της Κοινωνικής Οικονομίας (Chaves and Monzon, 2012).

Όσον αφορά τη θεσμοθετημένη μορφή της Κοινωνικής Οικονομίας, σε αυτή, περιλαμβάνονται συνεταιρισμοί, αλληλασφαλιστικές εταιρείες ή ενώσεις, σύλλογοι και σωματεία, ιδρύματα και οργανισμοί καθώς και κοινωνικές επιχειρήσεις οι οποίες, μέσω της παραγωγής προϊόντων ή της παροχής υπηρεσιών, καλύπτουν ανάγκες των μελών τους ή κοινωνικές ανάγκες οι οποίες δεν δύναται να καλυφθούν με άλλο τρόπο (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2011).

Στα τέλη του 20ού αιώνα με την έλευση της οικονομικής κρίσης και της κρίσης του κράτους πρόνοιας, άρχισε να επανέρχεται στο προσκήνιο το ενδιαφέρον για την Κ.ΑΛ.Ο και τους φορείς της, ως αποτέλεσμα των δυσκολιών με τις οποίες έρχονταν αντιμέτωπες οι αγορές και οι οικονομίες τους σε συνάρτηση με την αδυναμία εξεύρεσης λύσεων σε προβλήματα όπως: η αντιμετώπιση της ανεργίας, η υγεία, ο κοινωνικός αποκλεισμός, η εκπαίδευση, η βιώσιμη ανάπτυξη, η πρόνοια σε αστικές υποβαθμισμένες περιοχές ή σε αγροτικές περιοχές κ.λπ. (Chaves and Monzon, 2012).

Η Κ.ΑΛ.Ο, διαμέσου των καινοτομιών που προάγει, δύναται να συμβάλει καταλυτικά στον αναπροσδιορισμό τόσο των οικονομιών όσο και των κοινοτήτων, αίροντας τον κοινωνικό αποκλεισμό, αυξάνοντας την κοινωνική ευημερία και βελτιώνοντας την ποιότητα του περιβάλλοντος (Ντ'Αλίζα, Καλλής & Ντεμάρια, 2016).

Πράγματι, η Κ.ΑΛ.Ο διαφαίνεται να έχει συγκριτικά πλεονεκτήματα όσον αφορά την εξάλειψη του κοινωνικού αποκλεισμού κυρίως μέσω α) της ένταξης στην απασχόληση ατόμων που ανήκουν σε ευάλωτες κοινωνικά ομάδες β) της παροχής καινοτόμων κοινωνικών υπηρεσιών και γ) της τοπικής ανάπτυξης περιοχών που χαρακτηρίζονται ως υποβαθμισμένες (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2013). Επιπλέον, το ενδιαφέρον για την Κ.ΑΛ.Ο έχει αυξηθεί, επειδή ολοένα και πιο έντονη παρουσιάζεται

η ανάγκη για ανάπτυξη μιας αγοράς εργασίας χωρίς αποκλεισμούς και η απαίτηση για την ύπαρξη ηθικών και κοινωνικών αρχών σε ζητήματα όπως η κατανάλωση, η εργασία, οι επενδύσεις και η αποταμίευση (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2011).

Το πεδίο της Κ.Α.Λ.Ο εξαρτάται και επηρεάζεται άμεσα από το περιβάλλον στο οποίο αναπτύσσεται. Ουσιαστικά, το περιβάλλον και το οικοσύστημα της Κ.Α.Λ.Ο είναι ο κρίσιμος παράγοντας που θα διευκολύνει ή θα αποτελέσει ανασταλτικό παράγοντα στην ανάπτυξη της Κ.Α.Λ.Ο (Chaves and Monzon, 2017). Η ύπαρξη ενός ευνοϊκού οικοσυστήματος για την Κ.Α.Λ.Ο, ενός υποστηρικτικού πλαισίου πολιτικής και θετικής αντιμετώπισης όσον αφορά το κοινωνικό επιχειρείν, ενός πλαισίου που υποστηρίζει την ανάπτυξη της Κ.Α.Λ.Ο και στηρίζει τη βιωσιμότητά της, δύναται να συμβάλλει ουσιαστικά στην ενίσχυση της κοινωνικής επιχειρηματικότητας (European Commission, 2015). Οι φορείς εξουσίας και τα κυβερνητικά όργανα αναπτύσσουν ενέργειες, τις δημόσιες πολιτικές που αποσκοπούν στην επίλυση ενός κοινωνικού προβλήματος και στην ικανοποίηση αναγκών που αναδύονται από την κοινωνία (Anderson, 2006). Διότι παρά το γεγονός ότι η Κ.Α.Λ.Ο και τα εγχειρήματά της επιδιώκουν μια αλλαγή από τα κάτω χρειάζονται την στήριξη του κράτους για να πετύχουν τον στόχο τους (Καβουλάκος, 2018). Ειδικά όσον αφορά τους νέους, το κράτος, με τις πολιτικές του, μπορεί να συνεισφέρει αποφασιστικά στην διαμόρφωση κουλτούρας για την Κ.Α.Λ.Ο Αυτό μπορεί να επιτευχθεί μέσω της εισαγωγής εκπαιδευτικών προγραμμάτων και προγραμμάτων κατάρτισης και της ενσωμάτωσης συναφών δραστηριοτήτων στα εκπαιδευτικά προγράμματα των σχολείων και των πανεπιστημίων. Η διαμόρφωση κουλτούρας για την Κ.Α.Λ.Ο είναι ζωτικής σημασίας και όσο πιο νωρίς εισαχθούν τα προγράμματα αυτά στην εκπαιδευτική διαδικασία, ξεκινώντας ακόμη και από την πρωτοβάθμια εκπαίδευση, τόσο καλύτερα θα είναι τα αποτελέσματα (Μπαλούρδος, Σαρρής, Τραμουντάνης & Χρυσάκης, 2014).

1.2 ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΑΝΑΦΟΡΙΚΑ ΜΕ ΤΟ ΟΙΚΟΣΥΣΤΗΜΑ ΤΗΣ Κ.Α.Λ.Ο.ΣΤΗ ΔΙΕΘΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Πρωτεύον στοιχείο στη δημιουργία ενός ευνοϊκού οικοσυστήματος για την ανάπτυξη των φορέων της Κ.Α.Λ.Ο, είναι η θέσπιση ενός ευνοϊκού και σταθερού νομικού πλαισίου. Το **Ινστιτούτο Έρευνας των Ηνωμένων Εθνών για την Κοινωνική**

Ανάπτυξη (U.N.R.I.S.D.), υπογραμμίζει το γεγονός ότι οι κοινωνικές επιχειρήσεις διαθέτουν ορισμένα χαρακτηριστικά που τις τοποθετούν σε μειονεκτική θέση συγκριτικά με τις συμβατικές επιχειρήσεις. Απαιτείται να αναγνωριστεί η ποικιλομορφία των επιχειρημάτων της Κ.ΑΛ.Ο και τα ιδιαίτερα τους χαρακτηριστικά, γιατί μόνον με αυτόν τον τρόπο θα μπορέσουν: α) οι φορείς της Κ.ΑΛ.Ο να δραστηριοποιούνται σε μια ενιαία αγορά, σε ισότιμη βάση με άλλες μορφές επιχειρήσεων και β) η Κ.ΑΛ.Ο να ξεκλειδώσει το πλήρες δυναμικό της (Social Economy Europe, 2018).

Σύμφωνα με τον **Moore** το οικοσύστημα είναι μια δυναμική κοινότητα, που αποτελείται από διαφορετικούς εμπλεκόμενους δρώντες/φορείς, η οποία διαμέσου της συνεργασίας και του ανταγωνισμού, δημιουργεί αξία (Moore, 1993). Το οικοσύστημα της Κ.ΑΛ.Ο επιτρέπει να συναντηθούν, διάφορες οργανώσεις, οργανισμοί και φορείς, εκτός από φορείς της Κ.ΑΛ.Ο, προωθώντας τόσο την συμμετοχή όσο και την συνεργασία αλλά χωρίς την ύπαρξη ανταγωνισμού.

Σύμφωνα με μελέτη της **Ευρωπαϊκής Επιτροπής** (2015) το οικοσύστημα της Κ.ΑΛ.Ο. βασίζεται σε κοινά αναγνωρισμένα χαρακτηριστικά που μπορούν να συμβάλλουν στην παροχή ενός ευνοϊκού συστήματος για την κοινωνική επιχείρηση. Μεγαλύτερη ανάλυση των προτάσεων της Επιτροπής θα γίνει στο επόμενο κεφάλαιο.

Η δημιουργία και η ανάπτυξη των κοινωνικών επιχειρήσεων απαιτεί ευνοϊκές εξωτερικές συνθήκες, δηλαδή ένα θεσμικό και πολιτισμικό πλαίσιο/οικοσύστημα που ευνοεί την εμφάνισή τους. Σημαντικές εργασίες, όπως αυτές των **Gnyawali και Fogel (1994), Gibb (1993) και Shapero και Sokel (1982)** έχουν επισημάνει τη σημασία του περιβάλλοντος για την προώθηση της επιχειρηματικότητας, δίνοντας έμφαση στις πέντε πρώτες διαστάσεις:

1. δημόσιες πολιτικές και κανονισμοί, όπως για παράδειγμα η νομοθεσία για τον οικονομικό τομέα στον οποίο οι επιχειρήσεις πρόκειται να δραστηριοποιηθούν.
2. γνωστικές συνθήκες, όπως η ευαισθητοποίηση, η κοινωνική στάση απέναντι στην επιχειρηματικότητα και η αναγνώριση της κοινωνικής της αξίας.
3. επιχειρηματικές δεξιότητες, συμπεριλαμβανομένης της ύπαρξης κέντρων πληροφόρησης και κατάρτισης για επιχειρηματίες.
4. οικονομική στήριξη των επιχειρηματιών.
5. τεχνική υποστήριξη για τους επιχειρηματίες, όπως συμβουλευτική, τεχνική βοήθεια, υποστήριξη της έρευνας και η δημιουργία επιχειρηματικών δικτύων.

Όταν οι παράγοντες αυτοί συνεργάζονται μεταξύ τους και ανατροφοδοτούνται, ενσωματώνοντας δημόσιους και ιδιωτικούς φορείς, δημιουργείται ένα οικοσύστημα που είναι ιδιαίτερα κατάλληλο για τον επιχειρηματικό δυναμισμό.

1.3 ΒΕΛΤΙΣΤΕΣ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ ΣΤΙΣ ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ Κ.ΑΛ.Ο.ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ

Η κοινωνική οικονομία είναι ένας ειδικός και ιδιαίτερος επιχειρηματικός τομέας της οικονομίας. Λόγω των μακροοικονομικών χαρακτηριστικών λειτουργίας της και των μακροοικονομικών επιπτώσεών της, μπορεί να θεωρηθεί από τους υπεύθυνους χάραξης πολιτικής με δύο τρόπους. Από τη μία πλευρά, μπορεί να θεωρηθεί ως ένας συλλογικός αυτοσκοπός, με την έννοια ότι αποτελεί την υλοποίηση ενός κοινωνικά και οικονομικά επιθυμητού μοντέλου. Από την άλλη, μπορεί να είναι ένα κατάλληλο μέσο για την επίτευξη μεγαλύτερων συλλογικών στόχων, όπως η εδαφική ανάπτυξη, η κοινωνική συνοχή, η διόρθωση των ανισορροπιών στην αγορά εργασίας, η οικονομική ένταξη και η κοινωνική καινοτομία. Και στις δύο περιπτώσεις, η ανάπτυξη αυτού του επιχειρηματικού τομέα αποτελεί δημόσιο στόχο.

Σύμφωνα με το **Ινστιτούτο Έρευνας των Ηνωμένων Εθνών για την Κοινωνική Ανάπτυξη**, για να υπάρχει μια ολοκληρωμένη προσέγγιση των πολιτικών για την Κ.ΑΛ.Ο πρέπει να λαμβάνεται υπόψιν η περιβαλλοντική διάσταση, ο ανθρώπινος παράγοντας, οι επιχειρηματικές δραστηριότητες, η αγορά εργασίας και η απασχόληση. Οι βασικές πολιτικές για την ενεργοποίηση της Κ.ΑΛ.Ο περιλαμβάνουν συνήθως: πίστωση, επενδύσεις σε υποδομές, συμβάσεις προμηθειών, επιδοτήσεις, φορολογία, προώθηση του εμπορίου, διευκόλυνση στατιστικών πληροφοριών και πληροφοριών αγοράς, τεχνική βοήθεια, πολιτικές που σχετίζονται με την κατάρτιση και την εκπαίδευση. Ο αποτελεσματικός σχεδιασμός, η εφαρμογή και η αξιολόγηση πολιτικής εξαρτάται σε σημαντικό βαθμό από τον συνεχή διάλογο και την ενεργό συμμετοχή των φορέων της Κ.ΑΛ.Ο στη διαδικασία πολιτικής. Η αλληλεπίδραση δρώντων/φορέων με το κράτος πρέπει να λαμβάνει χώρα τόσο σε εθνικό όσο και σε υποεθνικό επίπεδο. (U.N.R.I.S.D. 2016).

Σύμφωνα με τον **Διεθνή Οργανισμό Εργασίας** για να είναι πιο αποτελεσματική

μια δημόσια πολιτική για την Κ.Α.Λ.Ο πρέπει να συλληφθεί ως αποτέλεσμα της συλλογικής δράσης των πολιτών. Οι κυβερνήσεις δεν έχουν την ίδια ικανότητα με τους φορείς της κοινωνίας των πολιτών να εντοπίζουν τις αναδυόμενες ανάγκες και τις νέες πρακτικές για την προώθηση της ολοκληρωμένης ανάπτυξης.

Με άλλα λόγια, μια δημόσια πολιτική δεν πρέπει να θεωρείται ως προϊόν μιας «δημόσιας» κατασκευής, αλλά «ως αποτέλεσμα των διαδικασιών αλληλεπίδρασης μεταξύ των συνεταιριστικών πρωτοβουλιών και δημόσιων πολιτικών» (Laville, 2006:27). Πρόκειται για πολιτικές που πρέπει να σχεδιαστούν με βάση «αμοιβαίες αλληλεπιδράσεις» από «κάτω προς τα πάνω», όμως προϋποθέτουν μια δυναμική σχέση με τη κοινωνία των πολιτών. Οι οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών έχουν μια συσσωρευμένη γνώση της πρακτικής πραγματικότητας της Κ.Α.Λ.Ο και μπορούν να συνεισφέρουν αυτή τη γνώση στη δημόσια εξουσία είτε κατά τη σύλληψη είτε κατά την εφαρμογή δημόσιων πολιτικών για την ενθάρρυνση, προώθηση, υποστήριξη, παρακολούθηση και διάδοση της Κ.Α.Λ.Ο.

Οι μελέτες των **CIRIEC** (2000) και **Chaves** (2002) παρουσιάζουν μια χρήσιμη ταξινόμηση των δημόσιων πολιτικών που ενισχύουν την κοινωνική οικονομία. Οι πολιτικές αυτές, ανάλογα με το αν στοχεύουν στην κοινωνική οικονομία στο σύνολό της ή εν μέρει διακρίνονται σε οριζόντιες πολιτικές που απευθύνονται στο σύνολο του τομέα της κοινωνικής οικονομίας και σε τομεακές πολιτικές που στοχεύουν σε υποτομείς της κοινωνικής οικονομίας π.χ. μη κερδοσκοπικά ιδρύματα ή συνεταιρισμοί/εργαζομένων ή ορισμένες από τις θεσμικές μορφές τους (π.χ. συνεταιρισμοί).

Σύμφωνα με τον **Chaves** (2002 και 2010), δύο μεγάλες ομάδες πολιτικών για την προώθηση της κοινωνικής οικονομίας μπορούν να διακριθούν: πρώτον, οι ήπιες πολιτικές, ή εκείνες που αποσκοπούν στη δημιουργία ενός ευνοϊκού περιβάλλοντος στο οποίο μπορούν να εμφανιστούν, να λειτουργήσουν και να αναπτυχθούν αυτού του είδους οι επιχειρήσεις και δεύτερον, οι σκληρές πολιτικές, που αποσκοπούν στις ίδιες τις επιχειρήσεις υπό την ιδιότητά τους ως επιχειρηματικές μονάδες.

Οι «ήπιες πολιτικές» μπορούν να χωριστούν σε δύο ομάδες, τις θεσμικές πολιτικές και τις γνωστικές πολιτικές.

Οι θεσμικές πολιτικές στοχεύουν στη θεσμοθέτηση της κοινωνικής οικονομίας στο νομικό και οικονομικό οικοσύστημα σε διάφορα επίπεδα μέσω παροχής νομικής αναγνώρισης της διακριτής ταυτότητας της κοινωνικής οικονομίας, άρσης τυχόν

κανονιστικών εμποδίων για την ίδρυση επιχειρήσεων κοινωνικής οικονομίας, αναγνώρισης της ικανότητας της κοινωνικής οικονομίας να συμμετέχει ως συνδιαμορφωτής στις διαδικασίες κατάρτισης δημόσιας πολιτικής και συμπαραγωγός στην υλοποίηση αυτής της δημόσιας πολιτικής και τέλος μέσω δημιουργίας φορέων στην καρδιά της ίδιας της δημόσιας διοίκησης που να εξειδικεύονται στην εποπτεία και την προώθηση της κοινωνικής οικονομίας.

Οι γνωστικές πολιτικές στοχεύουν να επηρεάσουν το πολιτιστικό περιβάλλον, τις ιδέες και τη συνείδηση. Λειτουργούν στο πλαίσιο της γενικής προβολής της κοινωνικής οικονομίας και στη δεκτικότητα και την κοινωνική αποδοχή της επιχειρηματικότητας στην κοινωνική οικονομία. Τα μέτρα που χρησιμοποιούνται περιλαμβάνουν τη διάδοση γενικών και εξειδικευμένων πληροφοριών σε ομάδες εστίασης (όπως ομάδες προώθησης, συμβουλευτικές εταιρείες κ.λπ.). Επίσης, δραστηριοποιούνται στην κατάρτιση και στην εξειδικευμένη έρευνα για την κοινωνική οικονομία. Παραδείγματα μέτρων περιλαμβάνουν η ένταξη θεμάτων κοινωνικής οικονομίας στα πανεπιστημιακά προγράμματα σπουδών ή η δημιουργία εξειδικευμένων κέντρων κατάρτισης επί του θέματος καθώς και η έρευνα για τις τεχνολογίες.

Οι **σκληρές** πολιτικές αποσκοπούν στην παρέμβαση στην οικονομική διαδικασία των επιχειρήσεων κοινωνικής οικονομίας με κίνητρα τόσο από την πλευρά της προσφοράς, προωθώντας την οικονομική ανταγωνιστικότητά της στους διάφορους επιχειρηματικούς κύκλους, όσο και από την πλευρά της ζήτησης, βελτιώνοντας την πρόσβαση αυτών των κοινωνικών επιχειρήσεων στις εθνικές και διεθνείς αγορές.

Ανάλογα με την πραγματική κατάσταση στην εν λόγω περιοχή, τον βαθμό και την κρίσιμη μάζα της κοινωνικής οικονομίας της, οι αρχές πρέπει να δώσουν προτεραιότητα σε ορισμένα είδη πολιτικών έναντι άλλων. Έτσι, στις περιοχές με ισχυρή ανάπτυξη επιχειρήσεων κοινωνικής οικονομίας, λόγω άγνοιας, της πενιχρής αξίας που τους αποδίδεται ή ακόμη και της απαξίωσης αυτών των τύπων επιχειρήσεων, είναι λογικό, αρχικά, να δίνεται έμφαση στις γνωστικές πολιτικές. Σε περιπτώσεις όπου η κοινωνική οικονομία είναι περισσότερο εδραιωμένη, εμπόδια για την ανάπτυξη της κοινωνικής οικονομίας μπορεί να εντοπίζονται στο θεσμικό πλαίσιο (Ε.Ο.Κ.Ε 2017).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2. ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΟΙΚΟΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΑΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

Σύμφωνα με ευρεία επισκόπηση των εμπειριών των κρατών μελών, μια μελέτη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (2015) αναφέρει ότι το οικοσύστημα των κοινωνικών επιχειρήσεων είναι αρκετά περίπλοκο. Βασίζεται σε δύο βασικούς πυλώνες. Ο πρώτος είναι: οι δημόσιες πολιτικές που αναγνωρίζουν, ρυθμίζουν και υποστηρίζουν τους οργανισμούς, με σκοπό την ενίσχυση του πολλαπλασιασμού τους και ο δεύτερος είναι η ικανότητα των πολιτών να αυτοοργανώνονται, γεγονός που οδηγεί την άνοδο και την ανάπτυξη των κοινωνικών επιχειρήσεων από κάτω προς τα πάνω.

Αυτοί οι δύο πυλώνες διαμορφώνουν και επηρεάζουν με τη σειρά τους έναν αριθμό εξελισσόμενων παραγόντων που συνθέτουν το οικοσύστημα των κοινωνικών επιχειρήσεων, όπως φαίνεται στην εικόνα 1. Αυτά περιλαμβάνουν: 1) την πολιτική αναγνώριση, θεσμούς διαμεσολάβησης και τις νομικές μορφές που έχουν αναγνωριστεί σε εθνικό επίπεδο 2) πρόσβαση στην αγορά 3) πρόσβαση στη χρηματοδότηση 4) δίκτυα και μηχανισμοί αμοιβαίας υποστήριξης 5) έρευνα, εκπαίδευση και ανάπτυξη δεξιοτήτων.

Εικόνα 1: Το οικοσύστημα για τις κοινωνικές επιχειρήσεις (Πηγή: European Commission, 2015)

2.1 ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ, ΘΕΣΜΟΙ ΚΑΙ ΝΟΜΙΚΕΣ ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ

Κρίνεται απαραίτητο να υπάρχει ένας ανοικτός διάλογος μεταξύ των φορέων της Κ.ΑΛ.Ο και της κυβέρνησης. Ο ανοικτός διάλογος θα συμβάλλει σε πιο συνεκτικές και στρατηγικές προσεγγίσεις που υπερβαίνουν την περιορισμένη και συχνότερα εφαρμοζόμενη τομεακή προσέγγιση. Επειδή η Κ.ΑΛ.Ο προτείνει και αναπτύσσει καινοτόμες λύσεις σε πολύπλοκα κοινωνικά προβλήματα, η μέτρηση του αντίκτυπού της θέτει προκλήσεις για τις κυβερνήσεις που γενικά αδυνατούν να αξιολογήσουν την πολυπλοκότητα μέσα από το περιορισμένο πρίσμα του κάθε Υπουργείου ή διεύθυνσης. Ενώ αυτό αλλάζει σε ορισμένους τομείς, οι κυβερνήσεις, σε γενικές γραμμές, εξακολουθούν να περιορίζονται από τις τομεακές τους εντολές.

Η συνεργασία με τους φορείς της κοινωνικής οικονομίας για το σχεδιασμό μέτρων πολιτικής φέρνει την κυβέρνηση αντιμέτωπη με την ανάγκη να σκεφτεί με ευρύτερους όρους. Οι ανάγκες των πληθυσμών-στόχων δεν ικανοποιούνται και σε ακραίες περιπτώσεις, τα εσφαλμένα ή στενά μέτρα πολιτικής μπορεί στην πραγματικότητα να επιδεινώσουν το πρόβλημα που επιδιώκουν να επιλύσουν. Αντίθετα, ο διάλογος με την κυβέρνηση αυξάνει την ικανότητα της κοινωνικής οικονομίας να επιτύχει τους στρατηγικούς στόχους της κυβέρνησης, όπως η δημιουργία απασχόλησης, η εδαφική ανάπτυξη, η κοινωνική ένταξη κ.λπ.

Σε ορισμένες περιπτώσεις, η κυβέρνηση αναγνωρίζει την σημασία της Κ.ΑΛ.Ο προωθώντας σχετική νομοθεσία ή καταρτίζοντας στρατηγικά σχέδια δράσης για την ανάπτυξή της, αλλά δεν έχει επαρκή διοικητική ικανότητα να ενεργήσει σύμφωνα με αυτές τις προθέσεις. Οι διαφορές μεταξύ προθέσεων και δράσεων μπορεί επίσης να είναι αποτέλεσμα κακής κατάρτισης των δημόσιων υπαλλήλων που δεν διαθέτουν την τεχνογνωσία για την αποτελεσματική εφαρμογή ενός μέτρου πολιτικής.

Η αποκέντρωση των σχεδίων δράσης για την Κ.ΑΛ.Ο είναι εξίσου σημαντική προκειμένου να διασφαλιστεί ότι τα προγράμματα είναι προσαρμοσμένα στις τοπικές ιδιαιτερότητες και μπορούν να επιτύχουν τους στόχους τους. Ωστόσο, η διαδικασία αυτή θα αντιμετωπίσει εμπόδια στην εφαρμογή, εάν οι αρμόδιοι φορείς σε αποκεντρωμένο επίπεδο, οι οποίοι συμμετέχουν στην υλοποίηση αυτών των σχεδίων, δεν παρέχουν επαρκή κατάρτιση στους υπαλλήλους τους έτσι ώστε αυτοί να μπορούν να ανταποκριθούν με επάρκεια. Ο συνεχής διάλογος μεταξύ των φορέων της Κ.ΑΛ.Ο και των κυβερνητικών αξιωματούχων σε κάθε επίπεδο μπορεί να αμβλύνει αυτό το

φαινόμενο με την κατάρτιση και την καλύτερη ενημέρωση των δημοσίων υπαλλήλων και με τη δημιουργία ευκαιριών για κοινές συνεδρίες ανάπτυξης ικανοτήτων.

Οι απότομες κυβερνητικές αλλαγές μπορούν επίσης να επηρεάσουν τη δυναμική εντός της κοινωνίας των πολιτών. Ορισμένες κυβερνήσεις ήταν πιο ευνοϊκές για τη Κ.Α.Λ.Ο από άλλες και δημιούργησαν Υπουργεία ή γραμματείες και χώρους συνάντησης των ενδιαφερομένων μερών για την εκπόνηση πολιτικών. Για παράδειγμα, τα προγράμματα που προωθούσαν την Κ.Α.Λ.Ο στον Καναδά το 2005 ήταν αποτέλεσμα μιας διαδικασίας συνδιαμόρφωσης σε ομοσπονδιακό επίπεδο, αλλά η αλλαγή κυβέρνησης οδήγησε στην εξάλειψή τους. Για το λόγο αυτό, μια γενική νομοθεσία-πλαίσιο, μπορεί να βοηθήσει στην αποφυγή δραματικών αλλαγών στην πολιτική αναφορικά με την Κ.Α.Λ.Ο.

Επιπλέον, η αποτελεσματική συνδιαμόρφωση απαιτεί ένα βαθμό διακυβερνητικής συνεργασίας. Οι κυβερνήσεις που έχουν αναγνωρίσει τον οριζόντιο αντίκτυπο της Κ.Α.Λ.Ο έχουν δημιουργήσει μηχανισμούς για να διασφαλίσουν τη διακυβερνητική ροή πληροφοριών και συνεργασία.

Καθώς οι φορείς της κυβέρνησης και της κοινωνίας των πολιτών συνειδητοποιούν όλο και περισσότερο τα πλεονεκτήματα των από κοινού κατασκευασμένων λύσεων πολιτικής, η προσοχή στρέφεται στον τρόπο διευκόλυνσης αυτής της συνεργασίας. Η ύπαρξη αντιπροσωπευτικών ενδιάμεσων φορέων ικανών να διαμεσολαβούν μεταξύ των φορέων της Κ.Α.Λ.Ο και της κυβέρνησης είναι το κλειδί αυτής της διαδικασίας. Η βιβλιογραφία σχετικά με τη συνεργατική πολιτική προσδιορίζει την ανάγκη ύπαρξης μιας «επικεφαλής υπηρεσίας» ή ενός Υπουργείου για το συντονισμό και την παρακολούθηση της διαδικασίας.

2.2 ΠΡΟΣΒΑΣΗ ΣΕ ΑΓΟΡΑ

Οι κοινωνικές επιχειρήσεις συμμετέχουν τόσο στην ιδιωτική όσο και στη δημόσια ζήτηση για υπηρεσίες γενικού συμφέροντος. Ωστόσο, δεδομένης της φύσης των παρεχόμενων υπηρεσιών, η δημόσια ζήτηση εξακολουθεί να επικρατεί σε όλες τις χώρες που μελετήθηκαν. Επομένως, δίνεται προσοχή στις σχέσεις που δημιουργούν οι κοινωνικές επιχειρήσεις με τα δημόσια συστήματα κοινωνικής προστασίας στο βαθμό που αυτά είναι πράγματι ο κύριος χρηματοδότης από την πλευρά της ζήτησης. Ανάλογα

με τη χώρα, είναι διαφορετικός ο ρόλος των κοινωνικών επιχειρήσεων. Σε άλλες χώρες οι κοινωνικές επιχειρήσεις παρέχουν κάποιες κοινωνικές υπηρεσίες και σε άλλες καλύπτουν κενά του συστήματος κοινωνικής προστασίας.

2.2.1 Δημόσιες Συμβάσεις

Οι περισσότερες χώρες της Ε.Ε τις τελευταίες δύο δεκαετίες έχουν σταδιακά απομακρυνθεί από τις επιχορηγήσεις και έχουν προχωρήσει σε πιο ανταγωνιστικές δημόσιες συμβάσεις. Όμως, ο αντίκτυπος των δημοσίων συμβάσεων είναι αμφιλεγόμενος. Όταν οι δημόσιες προσκλήσεις βασίζονται αποκλειστικά σε κριτήρια της χαμηλότερης τιμής, αποθαρρύνεται η καινοτομία και οι κοινωνικές επιχειρήσεις ωθούνται να υιοθετήσουν πρακτικές που χαρακτηρίζουν συνήθως είτε τους δημόσιους παρόχους πρόνοιας είτε τις παραδοσιακές επικρατούσες επιχειρήσεις. Σε αυτό το πλαίσιο, οι κανόνες της Ε.Ε για τις δημόσιες συμβάσεις (2014/24/ΕΕ) που τέθηκαν σε ισχύ το 2014 αποτελούν σημαντικό βήμα προόδου. Πράγματι, προσφέρουν νέες ευκαιρίες στις κοινωνικές επιχειρήσεις και ενθαρρύνουν την αξιολόγηση των προσφορών, ιδίως εκείνων που αφορούν κοινωνικές και υγειονομικές υπηρεσίες, με βάση την καλύτερη σχέση τιμής/ποιότητας. Επιπλέον, οι κανόνες της Ε.Ε για τις δημόσιες συμβάσεις παρέχουν περισσότερες ευκαιρίες για αποκλειστικές συμβάσεις και τη χρήση κοινωνικών ρητρών, η υιοθέτηση των οποίων ωστόσο εξακολουθεί να αποφασίζεται σε εθνικό επίπεδο.

2.3 ΠΡΟΣΒΑΣΗ ΣΤΗ ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗ

Η πρόσβαση στη χρηματοδότηση αποτελεί για πολλές κοινωνικές επιχειρήσεις προϋπόθεση για τη σύσταση και την ανάπτυξή τους. Ωστόσο, δεδομένου ότι δεν είναι γνωστές ή θεωρούνται ότι συνδέονται με μεγαλύτερους κινδύνους, έχουν μεγαλύτερη δυσκολία από ό,τι οι μικρές και μικρομεσαίες επιχειρήσεις στην ανεύρεση των απαιτούμενων κεφαλαίων.

Ειδικά το ζήτημα της πρόσβασης στη χρηματοδότηση αφορά περισσότερες κοινωνικές επιχειρήσεις που επενδύουν σε δραστηριότητες υψηλού κινδύνου, όπως η διαχείριση αποβλήτων, η διαχείριση εγκαταστάσεων για πολιτιστικές δραστηριότητες, κοινωνική στέγαση.

Σε χώρες στις οποίες ο τομέας των κοινωνικών επιχειρήσεων είναι καλά

αναπτυγμένος οι τράπεζες είναι γενικά πρόθυμες να χορηγήσουν δάνεια σε κοινωνικές επιχειρήσεις ενώ υπάρχουν και τράπεζες με κοινωνικό προσανατολισμό αλλά και ηθικές τράπεζες.

Ένα άλλο μέτρο είναι οι φορολογικές ελαφρύνσεις οι οποίες διαφέρουν από χώρα σε χώρα. Έτσι, σε κάποιες χώρες στις οποίες οι κοινωνικές επιχειρήσεις ασχολούνται με την ένταξη των κοινωνικά μειονεκτούντων εξαιρούνται του Φ.Π.Α.

2.4 ΔΙΚΤΥΑ ΚΑΙ ΜΗΧΑΝΙΣΜΟΙ ΑΜΟΙΒΑΙΑΣ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗΣ

Όπου υπάρχουν, τα δίκτυα κοινωνικών επιχειρήσεων έχουν παίξει βασικό ρόλο στην υποστήριξη της ανάπτυξης των κοινωνικών επιχειρήσεων. Τα δίκτυα ήταν επίσης σημαντικά ως στρατηγική με την οποία οι κοινωνικές επιχειρήσεις κατάφεραν τόσο να καταστήσουν τα καινοτόμα μοντέλα τους εύκολα αναπαραγόμενα όσο και να ανταποκριθούν στην αυξανόμενη ζήτηση για υπηρεσίες. Ταυτόχρονα, η εμφάνιση κοινωνικών επιχειρήσεων όπου τα δίκτυα είναι αδύναμα ή σχεδόν ανύπαρκτα ήταν πολύ πιο αργή και πιο περίπλοκη από ό,τι σε χώρες που διακρίνονται από ισχυρά δίκτυα.

2.5 ΕΡΕΥΝΑ, ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΔΕΞΙΟΤΗΤΩΝ

Αν και περιορισμένη, η έρευνα για τις κοινωνικές επιχειρήσεις διαδραμάτισε βασικό ρόλο τόσο στην προώθηση όσο και στην αύξηση της προβολής αυτού του φαινομένου σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Τούτου λεχθέντος, η κοινωνική επιχείρηση είναι ένα σχετικά νέο πεδίο επιστημονικής έρευνας. Αν και προσελκύει το ενδιαφέρον ενός αυξανόμενου αριθμού ερευνητών, η έρευνα σε αυτόν τον τομέα εξακολουθεί να είναι αποσπασματική, συχνά μονομεθοδική και κυρίως περιγραφική και ταξινομική.

Σε πολλές κοινωνικές επιχειρήσεις παρουσιάζονται αδυναμίες σε ζητήματα διοίκησης κοινωνικών επιχειρήσεων. Αυτό οφείλεται κυρίως στο γεγονός ότι πολλές κοινωνικές επιχειρήσεις αναπτύχθηκαν από κοινοτικές ομάδες χωρίς εμπειρία στην επιχειρηματικότητα.

Η αδύναμη διαχείριση ειδικά για τις κοινωνικές επιχειρήσεις έχει αρκετές

αρνητικές συνέπειες: ενθαρρύνει τις κοινωνικές επιχειρήσεις να μιμούνται τις πρακτικές των επιχειρήσεων που ανήκουν σε επενδυτές και εμποδίζει τις κοινωνικές επιχειρήσεις να εκμεταλλευτούν τα βασικά τους πλεονεκτήματα, ειδικά εκείνα που προκύπτουν από την ισχυρή και ενεργό συμμετοχή της κοινότητας. Σε αυτό το πλαίσιο, εναλλακτικά μοντέλα εκπαίδευσης δεξιοτήτων διαχείρισης χρειάζονται έντονα για να βοηθήσουν τις κοινωνικές επιχειρήσεις να αναπτύξουν τις δυνατότητές τους ως αληθινή εναλλακτική λύση στην τρέχουσα μη βιώσιμη κύρια οικονομική πρακτική.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 Η ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΚΑΙ ΟΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΕΝΟΣ ΟΙΚΟΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

3.1. ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

Αναφορικά με το ζήτημα της προώθησης της κοινωνικής επιχειρηματικότητας η Ευρωπαϊκή Ένωση είχε λάβει μια σειρά από πρωτοβουλίες. Ωστόσο, η σημαντικότερη πρωτοβουλία ήταν η έκδοση το 2011 της Ανακοίνωσης «Πρωτοβουλία για την Κοινωνική Επιχειρηματικότητα».

Στην Ανακοίνωση αποτυπώνεται για πρώτη φορά με σαφή τρόπο το τι θεωρεί ως κοινωνικές επιχειρήσεις η Ε.Ε και ποια είναι τα χαρακτηριστικά τους. Έτσι, μια κοινωνική επιχείρηση, φορέας της κοινωνικής οικονομίας, είναι μια επιχείρηση της οποίας πρωταρχικός στόχος είναι η ύπαρξη θετικού κοινωνικού αντικτύπου παρά η δημιουργία κερδών για τους ιδιοκτήτες ή τους εταίρους της. Η κοινωνική επιχείρηση δραστηριοποιείται στην αγορά παρέχοντας αγαθά και υπηρεσίες με επιχειρηματικό και καινοτόμο τρόπο και χρησιμοποιεί τα κέρδη κυρίως για κοινωνικούς σκοπούς. Υπόκειται σε υπεύθυνη και διαφανή διαχείριση, ιδίως συνδέοντας τους εργαζομένους της, τους πελάτες της και τους παράγοντες που εμπλέκονται στις οικονομικές δραστηριότητές της. Στη συνέχεια, η Επιτροπή διατύπωσε τον ορισμό που επηρέασε πολλές νομοθετικές πρωτοβουλίες.

Η Επιτροπή χρησιμοποιεί τον όρο «κοινωνική επιχείρηση» για τις επιχειρήσεις :

- για τις οποίες ο κοινωνικός ή κοινωνιακός στόχος κοινού συμφέροντος είναι ο λόγος ύπαρξης της εμπορικής δραστηριότητας, που συχνά εκφράζεται με υψηλό επίπεδο κοινωνικής καινοτομίας (κοινωνική διάσταση)
- των οποίων τα κέρδη επανεπενδύονται κυρίως στην υλοποίηση του εν λόγω κοινωνικού στόχου (επιχειρηματική διάσταση)
- και των οποίων ο τρόπος οργάνωσης ή το σύστημα κυριότητας αντικατοπτρίζει την αποστολή τους, με βάση δημοκρατικές ή συμμετοχικές αρχές ή αποσκοπώντας στην κοινωνική δικαιοσύνη (διάσταση διακυβέρνησης)

Η Ε.Ε προσδίδει ιδιαίτερη βαρύτητα στο ρόλο των κοινωνικών επιχειρήσεων γιατί αυτές είναι:

- επιχειρήσεις που παρέχουν κοινωνικές υπηρεσίες ή/και αγαθά και υπηρεσίες σε ένα ευάλωτο κοινό (πρόσβαση στη στέγαση, πρόσβαση στην περίθαλψη, βοήθεια στους ηλικιωμένους ή τα άτομα με ειδικές ανάγκες, ένταξη των ευπαθών ομάδων, φύλαξη παιδιών, πρόσβαση στην απασχόληση και στην κατάρτιση, διαχείριση της εξάρτησης, κλπ.)· ή/και

- επιχειρήσεις των οποίων ο τρόπος παραγωγής των αγαθών ή υπηρεσιών επιδιώκει έναν κοινωνικό στόχο (κοινωνική και επαγγελματική ένταξη μέσω της πρόσβασης στην εργασία μειονεκτούντων ατόμων ιδίως λόγω της χαμηλής ειδίκευσής τους ή κοινωνικών ή επαγγελματικών προβλημάτων που προκαλούν ο αποκλεισμός και η περιθωριοποίηση), αλλά των οποίων η δραστηριότητα μπορεί να καλύπτει αγαθά ή υπηρεσίες άλλα εκτός των κοινωνικών.

Συνεπώς, οι κοινωνικές επιχειρήσεις συνεισφέρουν στην παροχή κρίσιμων για την κοινωνική συνοχή υπηρεσιών αποτελώντας ένα χρήσιμο εργαλείο για την αντιμετώπιση της κρίσης και την προώθηση μιας ανάπτυξης χωρίς αποκλεισμούς.

Ωστόσο, στην Ανακοίνωση της η Επιτροπή αναφέρει μια σειρά από προκλήσεις και εμπόδια που οι κοινωνικές επιχειρήσεις έχουν να αντιμετωπίσουν για να επιτελέσουν το ρόλο τους.

Οι κοινωνικές επιχειρήσεις αντιμετωπίζουν κατά κύριο λόγο δυσκολίες για την κάλυψη των αναγκών χρηματοδότησης. Αυτό συμβαίνει διότι οι περιορισμοί σχετικά με την ανακατανομή των κερδών ή την απασχόληση των ευάλωτων εργαζομένων δίνουν συχνά την εντύπωση στους πιστωτές ή στους δυνάμει επενδυτές ότι είναι επιχειρήσεις υψηλότερου κινδύνου και λιγότερο επικερδείς από άλλες. Επίσης, η πρόσβαση σε δημόσιους πόρους εξακολουθεί συχνά να παρεμποδίζεται από ιδιαίτερα άκαμπτα ή πολύ γραφειοκρατικά συστήματα. Πολλές φορές, οι κοινωνικές επιχειρήσεις αντιμετωπίζουν δυσκολίες όσον αφορά την πρόσβαση στα διαρθρωτικά ταμεία, όταν οι διαχειριστικές αρχές χρηματοδοτούν μόνο βραχυπρόθεσμα έργα.

Ένα άλλο εμπόδιο σύμφωνα με την Επιτροπή είναι ο χαμηλός βαθμός αναγνώρισης της κοινωνικής επιχειρηματικότητας. Αυτό οφείλεται κυρίως στην έλλειψη διασύνδεσης μεταξύ φορέων διαφορετικών περιοχών ή διαφορετικών χωρών με αποτέλεσμα να δυσχεραίνεται η διάδοση των ορθών πρακτικών, η οικοδόμηση εταιρικών σχέσεων και η εξεύρεση νέων διεξόδων. Στα ευρωπαϊκά εκπαιδευτικά συστήματα, η

κοινωνική επιχειρηματικότητα εξακολουθεί να είναι υποτιμημένη. Ένας αυξανόμενος αριθμός νέων πτυχιούχων επιλέγει να εμπλακεί στην κοινωνική επιχειρηματικότητα, αλλά δεδομένου ότι είναι ελάχιστα γνωστή, η εμπειρία αυτή δεν εκτιμάται αρκετά στις παραδοσιακές επιχειρήσεις. Το φαινόμενο της μη αναγνώρισής τους επιτείνεται και από την ποικιλία των ορισμών στην Ευρώπη. Παράλληλα, το ρυθμιστικό περιβάλλον, σε ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο, δεν λαμβάνει πάντοτε επαρκώς υπόψη τις ιδιαιτερότητες των κοινωνικών επιχειρήσεων, ιδίως όσον αφορά τους κανόνες που διέπουν τις δημόσιες συμβάσεις καθώς δεν υπάρχουν επαρκή πλεονεκτήματα ή κίνητρα.

Δεδομένης της δυνατότητας της κοινωνικής επιχείρησης να προωθήσει νέες προσεγγίσεις στις μεγάλες κοινωνικές προκλήσεις που αντιμετωπίζει η Ευρώπη (γήρανση του πληθυσμού, αυξανόμενη ανισότητα, κλιματική αλλαγή, ανεργία των νέων), αποτελεί αντικείμενο αυξανόμενου πολιτικού και ερευνητικού ενδιαφέροντος. Όμως, σχετικά λίγα είναι γνωστά για τα χαρακτηριστικά του αναδυόμενου κοινωνικού επιχειρηματικού «τομέα» της Ευρώπης στο σύνολό της. Προκειμένου να βελτιωθεί η προβολή της κοινωνικής επιχειρηματικότητας η Επιτροπή στην Ανακοίνωσή της πρότεινε τη δράση 5 που αφορούσε: «εντοπισμό των βέλτιστων πρακτικών και των αναπαραγόμενων μοντέλων αναπτύσσοντας με τα εμπλεκόμενα μέρη μια πλήρη χαρτογράφηση των κοινωνικών επιχειρήσεων στην Ευρώπη, καθορίζοντας τα χαρακτηριστικά τους, τα οικονομικά μοντέλα τους, το οικονομικό βάρος τους, το διασυνοριακό αναπτυξιακό δυναμικό τους, το περιεχόμενο και τα κριτήρια των νομικών και των φορολογικών καθεστώτων και τους υφιστάμενους μηχανισμούς επισήμανσης».

3.2 ΕΜΠΟΔΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ

Μετά την δημοσίευση της Ανακοίνωσης, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή προχώρησε σε μια σειρά δράσεων στο πλαίσιο της διάχυσης της γνώσης γύρω από την κοινωνική επιχειρηματικότητα. Πρέπει να σημειωθεί ότι και άλλοι ευρωπαϊκοί θεσμοί, όπως η Ε.Ο.Κ.Ε. προώθησαν με μελέτες και ανακοινώσεις το ζήτημα της ανάπτυξης της κοινωνικής επιχειρηματικότητας. Κεντρικό στοιχείο όλων αυτών των παρεμβάσεων ήταν η διάχυση της γνώσης και οι προτάσεις για την διαμόρφωση ενός ευνοϊκού περιβάλλοντος για την ανάπτυξη της κοινωνικής επιχειρηματικότητας. Η έννοια η οποία

επικράτησε και χρησιμοποιείται από τότε είναι αυτή του οικοσυστήματος. Όπως αναφέρει η Επιτροπή στην μελέτη της για τις κοινωνικές επιχειρήσεις, η έννοια του οικοσυστήματος δεν συνιστά μια επιστημονική έννοια. Από την άλλη, είναι ένα εργαλείο για την περιγραφή πολιτικών, κατά κύριο λόγο δημόσιων πολιτικών, που υλοποιούνται σε επίπεδο κρατών-μελών. Το εργαλείο αυτό, δίνει τη δυνατότητα συγκριτικής παρουσίασης πρακτικών και πολιτικών για την ανάπτυξη της κοινωνικής επιχειρηματικότητας, καθώς και ελλείψεων πολιτικής. Με άλλα λόγια, προσφέρει τη δυνατότητα να διαγνωστούν αδύναμα σημεία ή απουσίες δημόσιων πολιτικών που είναι απαραίτητες για την ανάπτυξη του τομέα. (European Commission, 2015, 5)

Ωστόσο, για να γίνει σαφές σε τι πρέπει να απαντήσουν οι πολιτικές στήριξης της κοινωνικής επιχειρηματικότητας θα πρέπει πρώτα να αποτυπωθούν τα εμπόδια, οι περιορισμοί και οι προκλήσεις που αντιμετωπίζουν λόγω των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών τους οι κοινωνικές επιχειρήσεις. Αυτή άλλωστε ήταν και η προσέγγιση της Ανακοίνωσης Πρωτοβουλία για την Κοινωνική Επιχειρηματικότητα.

3.2.1 ΕΜΠΟΔΙΑ ΚΑΙ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ ΣΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ

Όπως σημειώνεται και στην μελέτη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής το 2015, οι κοινωνικές επιχειρήσεις σε όλη την Ευρώπη αντιμετωπίζουν μια σειρά από εμπόδια που αφορούν **εξωτερικούς** παράγοντες και συνήθως σχετίζονται με:

- Περιορισμένη κατανόηση της έννοιας της κοινωνικής επιχείρησης: Η περιορισμένη κατανόηση της έννοιας της «κοινωνικής επιχείρησης» αναφέρθηκε ως βασικό εμπόδιο από την πλειοψηφία των ενδιαφερομένων σε όλη την Ευρώπη. Η αναγνώριση του όρου «κοινωνική επιχείρηση» από τους υπεύθυνους χάραξης πολιτικής, τους δημόσιους υπαλλήλους, το ευρύ κοινό, τους επενδυτές, τους εταίρους και τους υποψήφιους πελάτες θεωρήθηκε χαμηλή. Υπάρχουν επίσης ζητήματα γύρω από την αντίληψη. Για παράδειγμα, σε ορισμένες χώρες το κοινό συγχέει τον όρο «κοινωνική επιχείρηση» με τις δραστηριότητες φιλανθρωπικών οργανώσεων ή την εργασιακή ενσωμάτωση μειονεκτούντων ατόμων και ατόμων με ειδικές ανάγκες, και όχι με την επιχειρηματικότητα. Ορισμένα αρνητικά στερεότυπα επηρεάζουν επίσης τις ευρύτερες αντιλήψεις για τις κοινωνικές επιχειρήσεις. Οι

παρανοήσεις και η έλλειψη ευαισθητοποίησης επηρεάζουν αρνητικά τις προοπτικές ανάπτυξης και χρηματοδότησης των κοινωνικών επιχειρήσεων και είναι επίσης καθοριστικός παράγοντας για την αποτροπή ανάπτυξης σχέσεων με την δυναμική τους πελατεία.

- Έλλειψη εξειδικευμένων υπηρεσιών και υποστήριξης επιχειρηματικής ανάπτυξης, όπως προγράμματα καθοδήγησης και κατάρτισης, τεχνική υποστήριξη επενδυτικής ετοιμότητας κ.λπ. επιχειρηματικά μοντέλα, ομάδες-στόχοι, τομείς δραστηριότητας κ.λπ. που δημιουργούν περίπλοκες ανάγκες που απαιτούν διαφοροποιημένες και, κατά καιρούς, προσαρμοσμένες λύσεις. Στις περισσότερες χώρες, η ειδική υποστήριξη για τις κοινωνικές επιχειρήσεις απουσιάζει σε μεγάλο βαθμό και, όπου υπάρχει, είναι περιορισμένη και κατακερματισμένη.

- Έλλειψη υποστηρικτικών νομοθετικών πλαισίων: Η έλλειψη νομικής αναγνώρισης της κοινωνικής επιχείρησης σε πολλές χώρες δυσκολεύει τις αρχές να σχεδιάσουν και να στοχεύσουν εξειδικευμένη υποστήριξη ή φορολογικά κίνητρα για κοινωνικές επιχειρήσεις.

- Πρόσβαση στις αγορές: Η ανεπαρκής χρήση κοινωνικών ρητρών, οι τρέχουσες πρακτικές δημοσίων συμβάσεων (μεγάλα μεγέθη συμβάσεων, δυσανάλογες απαιτήσεις προεπιλογής, κ.λπ.), καθυστερήσεις πληρωμών, δυσκολεύουν τις κοινωνικές επιχειρήσεις να ανταγωνίζονται αποτελεσματικά στις δημόσιες αγορές.

- Πρόσβαση στη χρηματοδότηση: Οι συμβατικοί επενδυτές και οι δανειστές συνήθως δεν κατανοούν το διπλό σκοπό και τα υβριδικά επιχειρηματικά μοντέλα των κοινωνικών επιχειρήσεων. Ωστόσο, οι ειδικοί επενδυτές, οι ενδιαμέσσοι χρηματοπιστωτικοί οργανισμοί και τα μέσα είναι επί του παρόντος ανύπαρκτοι ή υποανάπτυκτες στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες. Κατά συνέπεια, οι κοινωνικές επιχειρήσεις δυσκολεύονται να έχουν πρόσβαση σε χρηματοδότηση από εξωτερικές πηγές.

- Απουσία κοινών μηχανισμών για τη μέτρηση και την απόδειξη του αντίκτυπου. Επί του παρόντος, η μέτρηση ή η αναφορά του κοινωνικού αντίκτυπου από τις κοινωνικές επιχειρήσεις στις περισσότερες χώρες είναι πολύ περιορισμένη (εκτός από τις περιπτώσεις που είναι υποχρεωτική). Κατά συνέπεια, λείπουν πληροφορίες σχετικά με τον κοινωνικό αντίκτυπο αυτών των οργανισμών και την επίγνωση της «διαφοράς που κάνει η κοινωνική επιχείρηση». Οι επιπτώσεις πρέπει να αποδεικνύονται προς όφελος των χρηματοδοτών και των επενδυτών και για τη συμμόρφωση με τους κανόνες για τις δημόσιες συμβάσεις. Η ανάπτυξη κοινών συστημάτων μέτρησης κοινωνικού αντίκτυπου

θα μπορούσε να οδηγήσει σε μεγαλύτερη διαφάνεια, λογοδοσία, καλύτερη αναγνώριση του αντίκτυπου των κοινωνικών επιχειρήσεων και συνεπώς, μεγαλύτερο ενδιαφέρον, από ιδιώτες επενδυτές και το ευρύτερα δημόσιο.

Η επιβίωση και η ανάπτυξη της κοινωνικής επιχείρησης περιορίζεται επίσης από **εσωτερικούς** παράγοντες όπως η έλλειψη βιώσιμων επιχειρηματικών μοντέλων λόγω έλλειψης επιχειρηματικών δεξιοτήτων και ικανοτήτων, η υψηλή εξάρτηση από τον δημόσιο τομέα ως πηγή εισοδήματος, η έλλειψη εμπορικής οξυδέρκειας/επιχειρηματικού πνεύματος και διοικητικών και επαγγελματικών δεξιοτήτων/ικανοτήτων που είναι απαραίτητες για την κλιμάκωση της δραστηριότητας.

Η ομάδα εμπειρογνομόνων της Επιτροπής για την κοινωνική επιχειρηματικότητα (GECES) λαμβάνοντας υπόψιν τα εμπόδια που αντιμετωπίζουν οι οργανισμοί κοινωνικής επιχειρηματικότητας προτείνει μια σειρά βασικών συστάσεων προς τους φορείς χάραξης πολιτικής για την υποστήριξη της ανάπτυξης των κοινωνικών επιχειρήσεων και της κοινωνικής οικονομίας ως μοχλού της εποικοδομητικής οικονομικής ανάπτυξης χωρίς αποκλεισμούς. Η έκθεση διαρθρώνεται γύρω από τέσσερις βασικούς θεματικούς τομείς.

Στον πρώτο από τους τομείς αυτούς εξετάζονται οι τρόποι με τους οποίους μπορεί να επιτευχθεί αποτελεσματική αύξηση της προβολής και της αναγνώρισης των κοινωνικών επιχειρήσεων και να προαχθεί η καλύτερη κατανόηση της έννοιας της κοινωνικής επιχείρησης. Διατυπώνονται τρεις συστάσεις επ' αυτού. Η πρώτη σύσταση καλεί την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, τα κράτη μέλη και τους οργανισμούς κοινωνικής επιχειρηματικότητας να συγκεντρώσουν ισχυρότερα στοιχεία που να αποδεικνύουν την προστιθέμενη αξία των κοινωνικών επιχειρήσεων και να τα προβάλλουν με αποτελεσματικότερο τρόπο, μέσω δράσεων στις οποίες περιλαμβάνονται η συλλογή δεδομένων, η από κοινού δημιουργία μιας επικοινωνιακής στρατηγικής για ολόκληρη την Ένωση, η ανταλλαγή τεχνογνωσίας και εργαλείων για τη διαχείριση του κοινωνικού αντίκτυπου και η ανάπτυξη καλύτερων ικανοτήτων για τη διάδοση της κοινωνικής αξίας που δημιουργούν οι κοινωνικές επιχειρήσεις. Κατά δεύτερον, προκειμένου να καλλιεργηθεί μια περισσότερο δυναμική και συντονισμένη κοινότητα κοινωνικών επιχειρήσεων, η έκθεση συνιστά να αναπτυχθούν ποικιλόμορφα και συμμετοχικά δίκτυα εκπροσώπησης που καθιστούν δυνατή την αξιοποίηση των συνεργειών, προωθώντας παράλληλα την αμοιβαία μάθηση. Τα δίκτυα αυτά θα μπορούσαν να εκπροσωπούν τις κοινωνικές επιχειρήσεις σε επίπεδο Ε.Ε και να προωθούν ένα πνεύμα συνδιαμόρφωσης

των πολιτικών που εστιάζουν στην κοινωνική οικονομία και στις κοινωνικές επιχειρήσεις. Τέλος, προκειμένου να ενισχυθεί ο ρόλος της κοινωνικής επιχειρηματικότητας στη δημόσια πολιτική και στις δημόσιες δράσεις σε όλα τα επίπεδα, η Επιτροπή, σε συνεργασία με τα κράτη μέλη και τις τοπικές και περιφερειακές αρχές τους, θα πρέπει να ενσωματώσει τη διάσταση της κοινωνικής οικονομίας και των κοινωνικών επιχειρήσεων σε όλες τις συναφείς πολιτικές, τα προγράμματα και τις πρακτικές. Στις στοχευμένες δράσεις για την επίτευξη του σκοπού αυτού συγκαταλέγονται η συμμετοχή των κοινωνικών επιχειρήσεων ως επιλέξιμων οντοτήτων σε όλα τα σχετικά ευρωπαϊκά προγράμματα χρηματοδότησης, η προώθηση της συμμετοχής της κοινωνικής οικονομίας και των κοινωνικών επιχειρήσεων σε συναφή ευρωπαϊκά προγράμματα κινητικότητας και η προώθηση της αμοιβαίας μάθησης και της ανάπτυξης ικανοτήτων μεταξύ των περιφερειακών και των τοπικών αρχών με γνώμονα την ανάπτυξη ολοκληρωμένων στρατηγικών υποστήριξης.

Ο δεύτερος θεματικός τομέας της έκθεσης επικεντρώνεται στην ανάπτυξη ενός ευρωπαϊκού οικονομικού περιβάλλοντος το οποίο θα διευκολύνει την πρόσβαση της κοινωνικής οικονομίας και των κοινωνικών επιχειρήσεων σε χρηματοδότηση. Οι συστάσεις σε αυτόν τον τομέα εστιάζουν στις ανάγκες ανάπτυξης ικανοτήτων, στις ανάγκες χρηματοδότησης και στις ανάγκες υποδομών των κοινωνικών επιχειρήσεων. Συγκεκριμένα, συνιστάται να διατεθούν περισσότεροι πόροι σε προγράμματα κατάρτισης, φυτώρια επιχειρήσεων και ενδιάμεσους φορείς που παρέχουν υποστήριξη ειδικά προσαρμοσμένη ανάλογα με τις ανάγκες για την ανάπτυξη ικανοτήτων, βοηθώντας με αυτόν τον τρόπο τις κοινωνικές επιχειρήσεις να αναπτύξουν τις διαχειριστικές δεξιότητές τους και να επιτύχουν οικονομική βιωσιμότητα. Ορισμένα μέτρα για την προσέλκυση περισσότερης και καταλληλότερης χρηματοδότησης για τις κοινωνικές επιχειρήσεις είναι: η ευαισθητοποίηση της ευρύτερης κοινότητας φορέων χρηματοδότησης σχετικά με τους τρόπους χρηματοδότησης των κοινωνικών επιχειρήσεων, η ανάπτυξη ικανοτήτων στους κόλπους της «κοινότητας δημιουργίας αντίκτυπου», η βελτίωση της καταλληλότητας των κοινωνικών επενδύσεων, η ελάφρυνση των κανονιστικών εμποδίων και η χαρτογράφηση των υφιστάμενων φορολογικών κινήτρων που συνδέονται με τις επενδύσεις στην κοινωνική επιχειρηματικότητα με γνώμονα τη διάδοση βέλτιστων πρακτικών. Η δημόσια χρηματοδότηση θα πρέπει να συνεχίσει να διοχετεύεται σε κοινωνικές επιχειρήσεις και να χρησιμοποιείται επίσης για την κινητοποίηση ιδιωτικών κεφαλαίων, μέσω επενδύσεων για τη χρηματοδότηση κοινωνικών επιχειρήσεων με παράλληλη

ελαχιστοποίηση των σχετικών κινδύνων, καθώς και μέσω της δημιουργίας κατάλληλων δομών διακυβέρνησης.

Για να διευκολυνθεί η ανάπτυξη ενός οικοσυστήματος εντός του οποίου μπορούν να αναπτυχθούν πλήρως οι κοινωνικές επιχειρήσεις, έχει διατυπωθεί σειρά βασικών συστάσεων σχετικά με το νομικό περιβάλλον και την πρόβλεψη νομικών και κανονιστικών πλαισίων για την ενθάρρυνση της δημιουργίας και της ανάπτυξης της κοινωνικής οικονομίας και των κοινωνικών επιχειρήσεων. Σε αυτόν τον τομέα, συνιστάται να προτείνει η Επιτροπή ένα μη δεσμευτικό νομικό μέτρο που θα συνδράμει τα κράτη μέλη στον σχεδιασμό κατάλληλου πλαισίου για την υποστήριξη της κοινωνικής οικονομίας και των κοινωνικών επιχειρήσεων. Επιπλέον, θα πρέπει να ενθαρρυνθεί η ανάπτυξη διασυνοριακών δραστηριοτήτων από τις αλληλασφαλιστικές οργανώσεις και τους συνεταιρισμούς ώστε να έχουν τη δυνατότητα να αξιοποιήσουν στο έπακρο το δυναμικό της εσωτερικής αγοράς για την επέκταση των δραστηριοτήτων τους. Οι αγοραστές του δημόσιου τομέα θα πρέπει επίσης να αξιοποιούν στον βέλτιστο βαθμό τους νέους κανόνες για τις δημόσιες συμβάσεις και να ενσωματώνουν κοινωνικές πτυχές στις διαδικασίες σύναψης συμβάσεων. Η τελική σύσταση της έκθεσης για τη βελτίωση του νομικού περιβάλλοντος καλεί τους φορείς χάραξης πολιτικής να αυξήσουν την ευαισθητοποίηση σχετικά με τους κανόνες για τις κρατικές ενισχύσεις και τον αντίκτυπό τους στις κοινωνικές επιχειρήσεις που παρέχουν υπηρεσίες γενικού οικονομικού ενδιαφέροντος.

Η τελευταία πρόταση της ομάδας εμπειρογνομόνων αφορά την υποστήριξη της κοινωνικής οικονομίας και των κοινωνικών επιχειρήσεων προκειμένου να αξιοποιήσουν το δυναμικό που διαθέτουν ως σημαντικοί μοχλοί της δίκαιης οικονομικής ανάπτυξης χωρίς κοινωνικούς αποκλεισμούς. Ειδικότερα, επιδιώκεται η αύξηση της στήριξης της Ε.Ε για τις κοινωνικές επιχειρήσεις στο πλαίσιο της διεθνούς ανάπτυξης, με γνώμονα την επίτευξη των στόχων βιώσιμης ανάπτυξης μετά το 2015. Λαμβάνοντας υπόψη τους στόχους αυτούς, ΕΥΕΔ θα πρέπει, μέσω του προσεχούς κύκλου προγραμμάτων της για τη διεθνή ανάπτυξη, να συνεισφέρει στη σημαντική αύξηση των πληροφοριών ανοιχτής πηγής σχετικά με την κοινωνική οικονομία και τις κοινωνικές επιχειρήσεις. Επιπλέον, η Επιτροπή θα πρέπει να αναλάβει ηγετικό ρόλο στην ενθάρρυνση της παγκόσμιας συνεργασίας για την υποστήριξη της κοινωνικής επιχειρηματικότητας, ενεργώντας ως πόλος συγκέντρωσης της αγοράς και ενθαρρύνοντας την ανταλλαγή γνώσεων. Επιπροσθέτως, η Ευρωπαϊκή Ένωση και η ΕΥΕΔ, αφού εντοπίσουν τις

αλληλεπικαλύψεις και τις ελλείψεις στη χρηματοδότηση, θα πρέπει να ενσωματώσουν την παροχή υποστήριξης ειδικά προσαρμοσμένης ανάλογα με τις ανάγκες σε όλες τις υφιστάμενες και μελλοντικές πολιτικές και πρωτοβουλίες για την προώθηση της κοινωνικής και οικονομικής ανάπτυξης, με στόχο την οικοδόμηση υποστηρικτικών οικοσυστημάτων για τις κοινωνικές επιχειρήσεις.

3.3 ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΤΩΝ ΟΙΚΟΣΥΣΤΗΜΑΤΩΝ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ ΤΩΝ ΧΩΡΩΝ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΦΑΤΗ ΠΕΡΙΟΔΟ (2010-16)

Όπως αναφέρθηκε ανωτέρω, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή το 2015 προέβη σε μια μελέτη χαρτογράφησης των κοινωνικών επιχειρήσεων στην Ευρώπη ενώ ακολούθησε και η μελέτη της Ε.Ο.Κ.Ε. Τα αποτελέσματα των δύο μελετών παρουσιάζονται αναλυτικότερα με βάση τους παρακάτω άξονες παρεμβάσεων: α) την εθνική πολιτική και τα νομικά πλαίσια για τις κοινωνικές επιχειρήσεις, β) τις υπηρεσίες επιχειρηματικής ανάπτυξης και προγράμματα υποστήριξης ειδικά σχεδιασμένα για κοινωνικές επιχειρήσεις, γ) τα δίκτυα και τους μηχανισμούς μηχανισμοί αμοιβαίας υποστήριξης, δ) τις κοινωνικές επενδυτικές αγορές, ε) τα συστήματα μέτρησης και αναφοράς επιπτώσεων και στ) τα σήματα, οι ετικέτες και τα συστήματα πιστοποίησης.

A) ΕΘΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΝΟΜΙΚΑ ΠΛΑΙΣΙΑ

Κατά τα τελευταία επτά χρόνια, στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες έχει δοθεί προσοχή στην εκπόνηση νομοθεσίας σχετικά με την κοινωνική οικονομία. Ειδική νομοθεσία για την κοινωνική οικονομία έχει ψηφιστεί σε εθνικό επίπεδο στην Ισπανία (2011), την Ελλάδα (2011 και 2016), την Πορτογαλία (2013), τη Γαλλία (2014) και τη Ρουμανία (2016) και σε περιφερειακό επίπεδο στο Βέλγιο (Βαλλονία, Βρυξέλλες και Φλάνδρα) και στην Ισπανία (Γαλικία).

Επιπλέον, κατά την περίοδο αυτή, είδαν το φως νέα νομοσχέδια, σχέδια δράσης και άλλες θεσμικές πρωτοβουλίες όπως συστήματα διαπίστευσης, σήματα και μεγάλα εθνικά πολυετή σχέδια, αποκαλύπτοντας το αυξανόμενο ενδιαφέρον των κυβερνήσεων στον τομέα αυτό. Επιπρόσθετα, εγκρίθηκαν επίσης μεταρρυθμίσεις για συγκεκριμένες ομάδες της κοινωνικής οικονομίας (κοινωνικός τρίτος τομέας, κοινωνικές επιχειρήσεις του τρίτου τομέα, συνεταιρισμοί και άλλες), για παράδειγμα στην Ιταλία και την Ισπανία.

Η ρύθμιση της κοινωνικής οικονομίας με νέες νομικές μορφές δεν συνιστά από μόνη της πρόοδο ως προς την προώθηση της κοινωνικής οικονομίας εφόσον δεν υπερβαίνει τη θεσμική της αναγνώριση (Νοία, 2017). Όπως συνέβαινε μέχρι πρόσφατα με το καταστατικό των ευρωπαϊκών συνεταιρισμών ή την ισπανική νομοθεσία για την κοινωνική οικονομία, τα αποτελέσματα ενδέχεται να είναι πολύ περιορισμένα, εάν ο

νόμος δεν συνοδεύεται και από άλλα μέτρα.

Επιπλέον, τα εθνικά και περιφερειακά σχέδια δράσης συνιστούν βασικές πολιτικές για την ενίσχυση της κοινωνικής οικονομίας. Αποτελούν σημαντικές συμφωνίες μεταξύ διαφόρων παραγόντων, κυρίως μεταξύ της κυβέρνησης και των εκπροσώπων της κοινωνικής οικονομίας/του τρίτου τομέα, περιλαμβάνουν όμως και συνδικάτα, πανεπιστήμια και άλλους, με στόχο τη βελτίωση της αμοιβαίας σχέσης τους, προς αμοιβαίο μακροχρόνια όφελος. Περιλαμβάνουν συνήθως σταθερά πλαίσια χρηματοδότησης, συμμετοχικά και συμβουλευτικά προγράμματα, στρατηγικούς τομείς προς ανάπτυξη και τρόπους βελτίωσης των σχέσεων και της κοινωνικής αλλαγής.

Σε περιφερειακό και τοπικό επίπεδο, αναπτύχθηκαν κατά την τελευταία δεκαετία ορθές πρακτικές στις περιοχές της Ανδαλουσίας και της Μούρθια στη νότια Ισπανία, οι οποίες πέτυχαν τα υψηλότερα ποσοστά ανάπτυξης συνεταιρισμών στη χώρα, καθώς και σε διάφορες περιοχές της Γαλλίας και του Βελγίου (Chaves and Demoustier, 2013). Κατά τη διάρκεια αυτής της δεκαετίας, άλλες ορθές πρακτικές συναντώνται στη Γαλλία με τον εδαφικό πόλο οικονομικής συνεργασίας (PTCE) ο οποίος αναγνωρίζεται από τον νέο γαλλικό νόμο για την κοινωνική οικονομία, ή σε τοπικά σχέδια για την προώθηση των κοινωνικών και αλληλέγγυων επιχειρήσεων, όπως στη Βαρκελώνη (Ισπανία).

Σε εθνικό επίπεδο και συνήθως σε συνεργασία με τα ευρωπαϊκά διαρθρωτικά ταμεία, τα τελευταία χρόνια έχουν καταρτιστεί πολλά εθνικά σχέδια δράσης. Πρόκειται για περιπτώσεις κατά τις οποίες τα επιχειρησιακά προγράμματα των ευρωπαϊκών ταμείων έχουν ως στόχο την κοινωνική οικονομία και την κοινωνική ένταξη. Τρεις βασικοί παράγοντες επιτυχίας είναι σημαντικοί: πρώτον, ένα πολυετές και ολιστικό πλαίσιο, δεύτερον, η έννοια της εταιρικής σχέσης μεταξύ κυβέρνησης, κοινωνικής οικονομίας και άλλων ενδιαφερόμενων μερών, έτσι ώστε να διασφαλίζεται ότι καλύπτονται οι πραγματικές ανάγκες και προτεραιότητες και, τρίτον, η διαρθρωτική και χωρίς αποκλεισμούς επίδραση των ευρωπαϊκών διαρθρωτικών ταμείων σε όλη την Ευρώπη. Ο τελευταίος παράγοντας αποτελεί βασικό μάθημα για τους υπεύθυνους χάραξης πολιτικής της ΕΕ.

B) ΥΠΗΡΕΣΙΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΚΑΙ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗΣ

Υπάρχουν διάφορα πλαίσια χρηματοδότησης ανά την Ευρώπη. Ορισμένα αφορούν κυρίως δημόσιους πόρους, άλλα ιδιωτικά κεφάλαια, ενώ άλλα είναι υβριδικά προγράμματα δημόσιου-ιδιωτικού τομέα.

Τα δημόσια ταμεία με στόχο την κοινωνική οικονομία αποτελούν τον πρώτο χρηματοδοτικό πυλώνα. Η Ε.Ε (π.χ. τα διαρθρωτικά ταμεία) και οι εθνικές και περιφερειακές διοικήσεις εκχωρούν πόρους ειδικά για την προώθηση και ανάπτυξη της κοινωνικής οικονομίας. Πρόκειται για παραδοσιακά προγράμματα επιδοτήσεων για την προώθηση των συνεταιρισμών και της απασχόλησης σε συνεταιρισμούς στη Γερμανία, την Ιταλία και την Ισπανία.

Τα τελευταία χρόνια, πολλές κυβερνήσεις σε όλη την Ευρώπη έχουν αναπτύξει τις εν λόγω μορφές κεφαλαίων. Στο Βέλγιο, το ταμείο *Brasero* στηρίζει την ανάπτυξη των συνεταιρισμών εργαζομένων στην περιοχή της Βαλλονίας. Στην Κύπρο, η πολιτική των υπηρεσιών κοινωνικής πρόνοιας προσφέρει ετήσιες επιχορηγήσεις για λειτουργικά έξοδα, επιδοτώντας οργανώσεις που παρέχουν υπηρεσίες κοινωνικής πρόνοιας (π.χ. παιδική μέριμνα, μακροχρόνια φροντίδα και άλλες). Στη Γαλλία, ο νέος νόμος για την κοινωνική οικονομία έχει δημιουργήσει νέα χρηματοδοτικά εργαλεία για τον τομέα, συμπεριλαμβανομένου ταμείου κοινωνικής καινοτομίας (FISO). Στην Ιταλία, έχει δημιουργηθεί ταμείο για τη χρηματοδότηση των κοινωνικών επιχειρήσεων και των κοινωνικών συνεταιρισμών.

Σε ορισμένες περιπτώσεις, πρόκειται για μεικτά κεφάλαια, τα οποία διαχειρίζονται κυβέρνηση και οι οργανώσεις της κοινωνικής οικονομίας: παραδείγματα στη Γαλλία αποτελούν το Εθνικό Ταμείο για την ανάπτυξη συλλογικών δραστηριοτήτων (FNDVA) και το Εθνικό Ταμείο για την ανάπτυξη του αθλητισμού (FNDS). Σε διάφορα ταμεία, η χρηματοδότηση είναι εκτός προϋπολογισμού. Άλλα συστήματα βασίζονται στον φόρο εισοδήματος των φυσικών προσώπων. Ένα ποσοστό του καταβαλλόμενου φόρου μπορεί να εκχωρείται από τους πολίτες σε εθελοντικές οργανώσεις. Αυτό συμβαίνει στην Ιταλία και την Ισπανία. Στην Ισπανία, τα ποσά αυτά καταβάλλονται σε εθνικό ταμείο για τις οργανώσεις του κοινωνικού τρίτου τομέα, το οποίο εισπράττει πάνω από 200 εκατομμύρια ευρώ ετησίως.

Μια άλλη παραδοσιακή στοχευμένη πηγή πόρων αποτελούν τα έσοδα από τυχερά παιχνίδια (λαχεία, ηλεκτρονικά παιχνίδια με κερματοδέκτη). Αυτό συμβαίνει με τις

εταιρείες τυχερών παιγνίων RAY και Oy Veikkaus AB στη Φινλανδία ή με τον ONCE - τον εθνικό οργανισμό για τους τυφλούς- στην Ισπανία.

Στο πλαίσιο της υποστήριξης των κοινωνικών επιχειρήσεων, η Ε.Ε προέβη στην αναθεώρηση των κανονισμών της Ε.Ε περί δημοσίων συμβάσεων το 2014 (οδηγίες 2014/23, 2014/24 και 2014/25) δημιουργήσε νέες ευκαιρίες για τις εθνικές, περιφερειακές και τοπικές διοικήσεις όσον αφορά την προώθηση της κοινωνικής οικονομίας, διευκολύνοντας την πρόσβασή της σε καθεστώς προμηθευτή του δημόσιου τομέα. Πρόκειται, συνεπώς, για πολιτική από την πλευρά της ζήτησης με σκοπό την προώθηση της κοινωνικής οικονομίας. Επιτρέπονται πλέον κοινωνικές ρήτρες στις διαδικασίες για την ανάθεση δημοσίων συμβάσεων.

Πολλές διοικήσεις σε εθνικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο έχουν εφαρμόσει τις κοινωνικές αυτές ρήτρες, όπως στη Σουηδία, την Ισπανία και το Ηνωμένο Βασίλειο. Στο Ηνωμένο Βασίλειο, ο νόμος περί Κοινωνικής Αξίας (Δημόσιες Υπηρεσίες) του 2012 απαιτεί οι δημόσιοι φορείς που αναθέτουν δημόσιες υπηρεσίες να εξετάζουν τον τρόπο με τον οποίο οι υπηρεσίες αυτές θα μπορούσαν να αποφέρουν οικονομικές και κοινωνικές βελτιώσεις στον τομέα όπου θα παρασχεθούν οι υπηρεσίες. Στην Ισπανία, πόλεις όπως η Σαραγόσα, η Βαρκελώνη και η Μαδρίτη εισήγαγαν πρόσφατα κοινωνικές ρήτρες στις νέες δημόσιες συμβάσεις τους.

Γ) ΔΙΚΤΥΑ ΚΑΙ ΜΗΧΑΝΙΣΜΟΙ ΑΜΟΙΒΑΙΑΣ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗΣ

Τα δίκτυα κοινωνικών επιχειρήσεων ή/και κάποια μορφή δομών αμοιβαίας υποστήριξης υπάρχουν σχεδόν σε όλες τις χώρες με εξαίρεση τη Βουλγαρία, τη Λετονία και τη Σλοβακία. Η εμπειρία της Ιταλίας, της Γαλλίας και του Ηνωμένου Βασιλείου δείχνει ότι μπορούν να διαδραματίσουν σημαντικό ρόλο στην υποστήριξη της ανάπτυξης του κλάδου, προσφέροντας υποστήριξη, καθοδήγηση και συμβουλές, καθώς και ενεργώντας ως συνήγορος του τομέα. Ομοίως, στο Ηνωμένο Βασίλειο, ιδρύθηκε το 2002 ο Συνασπισμός Κοινωνικών Επιχειρήσεων και στόχος του είναι να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο τόσο στην διαμόρφωση της ατζέντας των κοινωνικών επιχειρήσεων όσο και στην προώθηση και υποστήριξη του κλάδου.

Δ) ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΕΠΕΝΔΥΤΙΚΕΣ ΑΓΟΡΕΣ

Κοινωνική επένδυση (ή επένδυση αντίκτυπου, όπως είναι πιο γνωστή εκτός Ευρώπης) είναι η παροχή χρηματοδότησης σε οργανισμούς με ρητή προσδοκία κοινωνικής όσο και οικονομικής απόδοσης και μέτρησης των επιτευγμάτων και των δύο.

Όπως κάθε άλλη επιχείρηση, οι κοινωνικές επιχειρήσεις χρειάζονται εξωτερική χρηματοδότηση για να ξεκινήσουν και να κλιμακώσουν τις δραστηριότητές τους. Ωστόσο, στη σημαντική πλειονότητα των ευρωπαϊκών χωρών, οι κοινωνικές επενδύσεις δεν έχουν ακόμη εμφανιστεί ως αναγνωρισμένη επενδυτική αγορά.

Η κουλτούρα της εξάρτησης από τη δημόσια στήριξη (εξάρτηση από επιχορηγήσεις, επιδοτήσεις και δωρεές) η έλλειψη ζήτησης για εξωτερική χρηματοδότηση, η έλλειψη επενδυτικής ετοιμότητας, η έλλειψη διαχειριστικών ικανοτήτων, εσωτερικών δομών ή/και βιώσιμων λειτουργιών καθώς και η έλλειψη εσωτερικής ικανότητας επαλήθευσης, για τους επενδυτές του κοινωνικού αντίκτυπου και της βιωσιμότητας των επιχειρήσεων περιορίζουν την ανάπτυξη επενδυτικών αγορών κοινωνικού αντικτύπου.

Ε) ΣΥΣΤΗΜΑΤΑ ΜΕΤΡΗΣΗΣ ΚΑΙ ΑΝΑΦΟΡΑΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΩΝ

Υπάρχουν πολύ λίγες χώρες που διαθέτουν εθνικά αναγνωρισμένα συστήματα ή κοινές μεθοδολογίες για τη μέτρηση και την αναφορά του κοινωνικού αντίκτυπου. Επιπλέον, όπου υπάρχουν, δεν τείνουν να είναι υποχρεωτικές για χρήση σε κοινωνικές επιχειρήσεις. Η μόνη εξαίρεση είναι η Ιταλία, όπου η κοινωνική αναφορά είναι υποχρεωτική για τις κοινωνικές επιχειρήσεις.

ΣΤ) ΣΗΜΑΤΑ, ΕΤΙΚΕΤΕΣ ΚΑΙ ΣΥΣΤΗΜΑΤΑ ΠΙΣΤΟΠΟΙΗΣΗΣ

Τα σήματα, οι ετικέτες και τα συστήματα πιστοποίησης για κοινωνικές επιχειρήσεις δεν είναι ιδιαίτερα διαδεδομένα σε όλη την Ευρώπη, αλλά έχουν εφαρμοστεί σε τέσσερις ευρωπαϊκές χώρες (Φινλανδία, Ηνωμένο, Πολωνία, Γερμανία). Ωστόσο, μόνο τα σήματα, οι ετικέτες ή/και τα συστήματα πιστοποιητικών, όπου υπάρχουν, έχουν δυσκολευτεί να αποκτήσουν ευρεία αναγνώριση και έχουν επιτύχει περιορισμένη υιοθέτηση μεταξύ των κοινωνικών επιχειρήσεων. Για παράδειγμα, μια

πρόσφατη αξιολόγηση του φινλανδικού σήματος κοινωνικής επιχείρησης, η οποία εισήχθη το 2012, διαπίστωσε ότι το σήμα δεν ήταν ιδιαίτερα γνωστό στο ευρύ κοινό. Υπάρχουν επίσης ορισμένα κράτη μέλη που έχουν λάβει συγκεκριμένα μέτρα για την ανάπτυξη σημάτων, ετικετών ή/και συστημάτων πιστοποίησης. Στη Δανία υποβλήθηκε στο κοινοβούλιο της νομική πρόταση για τη δημιουργία εθελοντικού μητρώου κοινωνικών επιχειρήσεων σε Φεβρουάριο 2014. Το κίνητρο για την εισαγωγή ενός εθελοντικού μητρώου στη Δανία είναι η παροχή κοινής ταυτότητας μεταξύ των κοινωνικών επιχειρήσεων ώστε οι εγγεγραμμένες κοινωνικές επιχειρήσεις να μπορούν να χρησιμοποιούν τον όρο κοινωνική επιχείρηση στο όνομά τους ή για σκοπούς μάρκετινγκ.

3.4 ΜΕΛΕΤΗ ΧΑΡΤΟΓΡΑΦΗΣΗΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΤΟ 2020

Με βάση τη μελέτη χαρτογράφησης του 2020, οι κοινωνικές επιχειρήσεις έχουν αποκτήσει μεγαλύτερη προβολή και έχουν αυξηθεί σε αριθμό από το 2014. Η σημασία τους είναι, επιπλέον, πιθανό να αυξηθεί περαιτέρω τις επόμενες δεκαετίες, δεδομένων των πιεστικών προκλήσεων που αντιμετωπίζουν οι ευρωπαϊκές χώρες.

Οι θετικές αλλαγές είναι ιδιαίτερα εντυπωσιακές σε χώρες όπου ο βαθμός ανάπτυξης των κοινωνικών επιχειρήσεων ήταν μάλλον φτωχός το 2014. Ωστόσο, χωρίς περαιτέρω νομιμοποίηση, επαρκή στήριξη για την κλιμάκωση και την εδραίωση (επίσης μέσω φορολογικών ελαφρύνσεων), κατάλληλη ανάπτυξη ικανοτήτων και πρόσβαση σε οικονομικούς πόρους προσαρμοσμένους στις ιδιαίτερες ανάγκες τους, οι κοινωνικές επιχειρήσεις θα παραμείνουν ευάλωτες.

Επιπλέον, η ευπάθεια προκύπτει από την ισχυρή εξάρτηση των κοινωνικών επιχειρήσεων από τις εθνικές και τοπικές πολιτικές, δεδομένης της ισχυρής ένταξής τους στα συστήματα κοινωνικής πρόνοιας των κρατών μελών της Ε.Ε, των συνεχών αλλαγών πολιτικής και των περικοπών στις δημόσιες δαπάνες.

Μια πρόσθετη πρόκληση που επισημάνθηκε από τους ενδιαφερόμενους που συμμετείχαν στη μελέτη αυτή είναι η ανάγκη να τηρηθεί μια κοινή κατανόηση του τι συνιστά μια κοινωνική επιχείρηση. Η διάκριση της ιδιαιτερότητας της κοινωνικής επιχείρησης έναντι άλλων θεσμικών αρχιτεκτονικών αποτελεί προϋπόθεση για το

σχεδιασμό κατάλληλων πολιτικών και εργαλείων διαχείρισης. Η αναγνώριση της φύσης της κοινωνικής επιχείρησης θα επέτρεπε την αξιοποίηση της προστιθέμενης αξίας της για την κάλυψη ανεκπλήρωτων αναγκών στις τοπικές κοινωνίες, τον πειραματισμό με καινοτόμες λύσεις και τη διευκόλυνση της χρήσης αγροσιμοποίητων πόρων που διαφορετικά δεν θα απευθύνονταν σε στόχους κοινωνικής πρόνοιας.

3.5 ΤΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΣΧΕΔΙΟ ΔΡΑΣΗΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ (2021)

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή παρουσίασε το Δεκεμβρίου 2021, ένα σχέδιο δράσης με στόχο να βοηθήσει την ευρωπαϊκή κοινωνική οικονομία να ευδοκιμήσει, αξιοποιώντας, αφενός, το δυναμικό της όσον αφορά την οικονομία και τη δημιουργία θέσεων εργασίας, και, αφετέρου, τη συμβολή της στη δίκαιη και χωρίς αποκλεισμούς ανάκαμψη, καθώς και στην πράσινη και την ψηφιακή μετάβαση. Η αυξημένη στήριξη στην κοινωνική οικονομία όχι μόνο δημιουργεί θέσεις εργασίας, αλλά δίνει επίσης και τη δυνατότητα στις οργανώσεις να αυξήσουν τον κοινωνικό τους αντίκτυπο σε όλη την Ευρωπαϊκή Ένωση. Το σχέδιο δράσης για την κοινωνική οικονομία διευκολύνει την ευημερία και την ανάπτυξη των οργανώσεων κοινωνικής οικονομίας.

Η Επιτροπή προτείνει να αναληφθεί δράση σε τρεις τομείς:

1. Δημιουργία των κατάλληλων συνθηκών για την ευδοκίμηση της κοινωνικής οικονομίας

Το πλαίσιο πολιτικής και το νομικό πλαίσιο έχουν καίρια σημασία για τη διαμόρφωση του κατάλληλου περιβάλλοντος που θα δώσει τη δυνατότητα στην κοινωνική οικονομία να ευδοκιμήσει. Στα πλαίσια αυτά περιλαμβάνεται η φορολογία, οι δημόσιες συμβάσεις και οι κρατικές ενισχύσεις, οι οποίες θα πρέπει να προσαρμοστούν στις ανάγκες της κοινωνικής οικονομίας. Για να καλύψει τα ζητήματα αυτά, η Επιτροπή θα προτείνει σύσταση του Συμβουλίου σχετικά με την ανάπτυξη του πλαισίου συνθηκών για την κοινωνική οικονομία το 2023. Θα δημοσιεύσει επίσης κατευθυντήριες γραμμές για τα κράτη μέλη σχετικά με τα φορολογικά πλαίσια για τις οργανώσεις της κοινωνικής οικονομίας και θα διευκολύνει την πρόσβαση σε καθοδήγηση σχετικά με τις κρατικές ενισχύσεις. Το σχέδιο δράσης αποσκοπεί επίσης στο να βελτιώσει τις ορθές πρακτικές στον τομέα των κοινωνικά υπεύθυνων δημόσιων συμβάσεων και να προωθήσει τη στόχευση της κοινωνικής οικονομίας εκτός των συνόρων της Ε.Ε.

2. Δημιουργία ευκαιριών για τη σύσταση και την επέκταση των οργανώσεων της κοινωνικής οικονομίας

Οι φορείς της κοινωνικής οικονομίας θα πρέπει να λαμβάνουν τη σχετική στήριξη ανάπτυξης επιχειρήσεων για να συσταθούν και να αναπτυχθούν, καθώς και για να παρέχουν επανειδίκευση και αναβάθμιση δεξιοτήτων στους εργαζομένους τους. Για την περίοδο 2021–2027 η Επιτροπή σκοπεύει να αυξήσει τη στήριξή της πέραν των εκτιμώμενων 2,5 δισ. ευρώ που είχαν διατεθεί στην κοινωνική οικονομία στο παρελθόν (2014–2020). Μεταξύ άλλων δραστηριοτήτων, το 2023 η Επιτροπή θα θέσει σε λειτουργία μια νέα ενωσιακή πύλη κοινωνικής οικονομίας, ώστε να εξασφαλιστεί ότι οι παράγοντες της κοινωνικής οικονομίας θα μπορούν να βρουν συγκεντρωμένες σε ένα σημείο όλες τις πληροφορίες που χρειάζονται σχετικά με τη χρηματοδότηση, τις πολιτικές, την κατάρτιση και τις πρωτοβουλίες της Ε.Ε. Επίσης, το 2022 θα δρομολογήσει νέα χρηματοπιστωτικά προϊόντα στο πλαίσιο του προγράμματος InvestEU και θα βελτιώσει την πρόσβαση σε χρηματοδότηση. Τέλος, το 2022 η Επιτροπή θα συγκροτήσει ένα Ευρωπαϊκό Κέντρο Ικανοτήτων για την Κοινωνική Καινοτομία.

3. Εξασφάλιση ότι η κοινωνική οικονομία και οι δυνατότητές της αναγνωρίζονται

Το σχέδιο δράσης έχει ως στόχο να καταστήσει την κοινωνική οικονομία πιο ορατή και να βελτιώσει την αναγνώριση του έργου και των δυνατοτήτων της. Η Επιτροπή θα αναλάβει δραστηριότητες επικοινωνίας με έμφαση στον ρόλο και τις ιδιαιτερότητες της κοινωνικής οικονομίας. Επιπλέον, η Επιτροπή θα δρομολογήσει μελέτη για τη συλλογή ποιοτικών και ποσοτικών στοιχείων με σκοπό την καλύτερη κατανόηση της κοινωνικής οικονομίας σε όλη την Ε.Ε. Θα διοργανώσει επίσης μαθήματα κατάρτισης για δημόσιους υπαλλήλους σχετικά με διάφορα θέματα που σχετίζονται με την κοινωνική οικονομία, θα προαγάγει την κοινωνική οικονομία σε περιφερειακό και τοπικό επίπεδο στηρίζοντας τις διασυνοριακές ανταλλαγές, και πολύ περισσότερα. Με το σημερινό σχέδιο δράσης, η Επιτροπή δρομολογεί επίσης μια «πορεία μετάβασης», με την οποία θα στηρίξει την πράσινη και την ψηφιακή μετάβαση της κοινωνικής οικονομίας, σε συνεργασία με τις δημόσιες αρχές και τα ενδιαφερόμενα μέρη.

3.6 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Συμπερασματικά, η κοινωνική επιχείρηση στην Ευρώπη είναι ένα δυναμικό, ποικιλόμορφο και επιχειρηματικό κίνημα που περικλείει την ορμή για νέα επιχειρηματικά μοντέλα που συνδυάζουν την οικονομική δραστηριότητα με την κοινωνική αποστολή και την προώθηση της ανάπτυξης χωρίς αποκλεισμούς.

Από το 2011, η Επιτροπή έχει συμβάλει στην αύξηση της προβολής και του προφίλ της κοινωνικής οικονομίας, των κοινωνικών επιχειρήσεων και της κοινωνικής καινοτομίας σε ολόκληρη την ΕΕ μέσω διαφόρων δράσεων, ιδίως όσον αφορά τη χρηματοδότηση ή την έρευνα.

Στη μελέτη χαρτογράφησης του 2014 και της Ε.Ο.Κ.Ε διαπιστώνεται ότι, ενώ υπάρχει αυξανόμενο ενδιαφέρον και σύγκλιση απόψεων σε όλη την Ευρώπη σχετικά με τα καθοριστικά χαρακτηριστικά της κοινωνικής επιχείρησης, η κατανόηση και οι προσεγγίσεις της κοινωνικής επιχείρησης όταν διατυπώνονται στα εθνικά νομικά, θεσμικά και πολιτικά συστήματα διαφέρουν ουσιαστικά μεταξύ (και μερικές φορές ακόμη και εντός) χωρών. Αυτές οι διαφορές, μαζί με την έλλειψη συστηματικών στοιχείων σε εθνικό επίπεδο σχετικά με το είδος και την κλίμακα της δραστηριότητας σχετικών πλαισίων πολιτικής, καθιστά εξαιρετικά δύσκολο τον εντοπισμό κοινών προτύπων ανάπτυξης σε Ευρώπη. Για τα εμπόδια που αντιμετωπίζουν οι οργανισμοί κοινωνικής επιχειρηματικότητας, η ομάδα εμπειρογνομόνων της Ευρωπαϊκής Επιτροπής πρότεινε μια σειρά δράσεων, οι οποίες αναλύθηκαν ανωτέρω.

Στην έκθεση του 2020 τονίζεται ότι σε σύγκριση με το 2014, το ενδιαφέρον για τις κοινωνικές επιχειρήσεις μεταξύ των υπευθύνων χάραξης πολιτικής, των δημόσιων αρχών και των ερευνητών έχει αυξηθεί σημαντικά στις περισσότερες χώρες που έχουν χαρτογραφηθεί. Ο αριθμός των κοινωνικών επιχειρήσεων και των ατόμων που απασχολούνται αυξάνεται προοδευτικά στα περισσότερα κράτη μέλη της Ε.Ε. Επιπλέον, το γενικό περιβάλλον στο οποίο λειτουργούν οι κοινωνικές επιχειρήσεις καθίσταται ελαφρώς πιο ευνοϊκό. Η ζήτηση για προσωπικές και γενικές υπηρεσίες που παρέχονται από κοινωνικές επιχειρήσεις αυξάνεται. Παρόλο που οι άνθρωποι εξακολουθούν να μην γνωρίζουν πλήρως τις δυνατότητες της κοινωνικής επιχείρησης, η κοινωνία είναι γενικά πιο κοινωνικά συνειδητή, με τους ανθρώπους να δείχνουν μεγαλύτερο ενδιαφέρον για υπεύθυνη κατανάλωση, συμπεριλαμβανομένων τοπικών, βιολογικών και δίκαιων προϊόντων και οι επενδυτές δίνουν μεγαλύτερη προσοχή σε ηθικά ζητήματα. Αυτή η αναδυόμενη νοοτροπία, όλο και πιο ευαίσθητη στην κοινωνική ευθύνη, επιβεβαιώνει τη

βιωσιμότητα της ιδέας πίσω από την εμφάνιση της κοινωνικής επιχείρησης: ότι οι επιχειρήσεις μπορούν επίσης να δώσουν προτεραιότητα στην επιδίωξη κοινωνικών στόχων.

Επίσης, διαπιστώνεται στην ίδια έκθεση, ότι τα περισσότερα κράτη μέλη της Ε.Ε διακρίνονται από μάλλον ανισόρροπα οικοσυστήματα, τα οποία δίνουν υπερβολική έμφαση σε ένα στοιχείο και υποβαθμίζουν άλλα. Στις περισσότερες περιπτώσεις, αυτό συνεπάγεται την παραμέληση της ανάπτυξης ικανοτήτων, της δικτύωσης και της συνεργασίας μεταξύ των κοινωνικών επιχειρήσεων. Όσον αφορά τους διαθέσιμους πόρους, οι εκθέσεις ανά χώρα του 2020 επιβεβαιώνουν ότι η εξασφάλιση πρόσβασης μόνο σε επιστρεπτές επιχορηγήσεις, η ζήτηση των οποίων, παρεμπιπτόντως, εξακολουθεί να είναι περιορισμένη, δεν αρκεί. Ένα ολοκληρωμένο οικοσύστημα θα πρέπει επίσης να βελτιώσει τις πρακτικές δημοσίων συμβάσεων και να ενθαρρύνει τη σταθεροποίηση των πόρων που παράγουν εισόδημα.

Το σχέδιο δράσης του 2021 παρέχει ένα Ευρωπαϊκό Πλαίσιο έως το 2030 για την περαιτέρω υποστήριξη της ανάπτυξης της κοινωνικής οικονομίας. Καθορίζει μια σειρά δράσεων που πρέπει να υλοποιηθούν σε συνδυασμό με την εφαρμογή του σχεδίου δράσης του ευρωπαϊκού πυλώνα κοινωνικών δικαιωμάτων και την επίτευξη των στόχων του για την απασχόληση και τη μείωση της φτώχειας.

Επιπλέον, θα βοηθήσει τις οντότητες της κοινωνικής οικονομίας να κλιμακώσουν τον αντίκτυπο και τις δραστηριότητές τους, μεταξύ άλλων εκτός των συνόρων της ΕΕ, για παράδειγμα, διευκολύνοντας την πρόσβαση σε επιχειρηματική υποστήριξη και χρηματοδότηση. Η τόνωση της κοινωνικής οικονομίας είναι επίσης ένας τρόπος για τη δημιουργία περισσότερων θέσεων εργασίας. Η κοινωνική οικονομία απασχολεί σήμερα περίπου 13,6 εκατομμύρια ανθρώπους στην Ε.Ε και συμβάλλει σημαντικά στο ΑΕΠ στις χώρες όπου είναι πιο ανεπτυγμένη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΤΟ ΟΙΚΟΣΥΣΤΗΜΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΚΑΛΟ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ

4.1 Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ ΣΤΗ ΧΩΡΑ ΜΑΣ ΚΑΙ Η ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ ΕΜΠΟΔΙΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ

Ο τομέας της Κ.ΑΛ.Ο στην Ελλάδα βρίσκεται σε ένα σχετικά πρώιμο στάδιο καθώς τα τελευταία χρόνια η ελληνική Πολιτεία έχει αρχίσει να καταβάλλει προσπάθειες για την προώθηση της ανάπτυξης της κοινωνικής επιχείρησης στην Ελλάδα. Αυτή η θετική εξέλιξη οφείλεται σε μεγάλο βαθμό από τάσεις από πάνω προς τα κάτω, χάρη στην ενθάρρυνση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής αλλά και από τις πρωτοβουλίες της κοινωνίας των πολιτών από κάτω προς τα πάνω που έχουν προκύψει για την αντιμετώπιση των αυξανόμενων κοινωνικών αναγκών ως αποτέλεσμα της κρίσης που βίωσε η χώρα μας.

Η ψήφιση του πρώτου νόμου για την κοινωνική οικονομία και την κοινωνική επιχειρηματικότητα ήταν το 2011. Ο νόμος αυτός τροποποιήθηκε αργότερα το 2016. Η Ελλάδα σύμφωνα με την αξιολογητική έκθεση της Ε.Ο.Κ.Ε (2017) ανήκει στις χώρες στις οποίες οι έννοιες της κοινωνικής οικονομίας αναγνωρίζεται σε μεσαίο επίπεδο, δηλαδή δεν απολαμβάνει της αναγνωρισμότητας που έχουν οι κοινωνικές επιχειρήσεις στη Γαλλία, την Ισπανία, το Βέλγιο, την Πορτογαλία και το Λουξεμβούργο.

Αυτό σημαίνει ότι υπάρχουν μεγάλες δυνατότητες για την ανάπτυξη και τη διεύρυνση του αντικτύπου της Κ.ΑΛ.Ο στην Ελλάδα, εντούτοις το οικοσύστημα για την ανάπτυξη της Κ.ΑΛ.Ο αντιμετωπίζει μια σειρά από εμπόδια τα οποία έχουν διατυπωθεί στις μελέτες της Ευρωπαϊκής Επιτροπής το 2014 και το 2020 αλλά και στη μελέτη του Βρετανικού Συμβουλίου.

Το 2014 δημοσιεύθηκε μια μελέτη χαρτογράφησης για λογαριασμό της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, η οποία προβαίνει σε μια επισκόπηση των κοινωνικών επιχειρήσεων και του οικοσυστήματος που τις υποστηρίζει.

Όπως επισημαίνεται και στη μελέτη, το μεγαλύτερο εμπόδιο που αντιμετωπίζουν οι ελληνικές κοινωνικές επιχειρήσεις τόσο ως προς την ίδρυση όσο και ως προς τη δυνατότητα ανάπτυξης και κλιμάκωσης των δραστηριοτήτων τους, είναι αναμφίβολα η

έλλειψη πρόσβασης στη χρηματοδότηση. Αυτό εξηγείται από το γεγονός ότι τόσο οι συμβατικές όσο και οι συνεταιριστικές τράπεζες έχουν πληγεί από την οικονομική κρίση και έχουν περιορίσει δραστικά τον επιχειρηματικό δανεισμό στην ευρύτερη οικονομία, συμπεριλαμβανομένων των κοινωνικών επιχειρήσεων.

Το δεύτερο εμπόδιο είναι η έλλειψη ενός ευνοϊκού οικοσυστήματος που βοηθά τις κοινωνικές επιχειρήσεις να ξεκινήσουν, να εξελιχθούν και να αναπτυχθούν. Δεν υπάρχουν σχεδόν καθόλου επαγγελματικές υπηρεσίες υποστήριξης, όπως θερμοκοιτίδες, υπηρεσίες καθοδήγησης ή συμβουλευτικής σε σχέση με την ανάπτυξη ενός επιχειρηματικού σχεδίου, την πρόσβαση στις αγορές, προετοιμασία για δημόσιες συμβάσεις κ.λπ. Η έλλειψη ενημερωμένων λογιστών και δικηγόρων που γνωρίζουν το νομικό καθεστώς της κοινωνικής επιχείρησης και μπορούν να λειτουργήσουν προς όφελός τους είναι ένα τρέχον εμπόδιο. Σύμβουλοι από διαφορετικά υπόβαθρα και με διαφορετικά επίπεδα ποιότητας προσπαθούν να καλύψουν το χάσμα. Η έλλειψη δεξιοτήτων και ικανοτήτων για το πώς να ξεκινήσει και να οργανώνεται μια κοινωνική επιχείρηση είναι επίσης εμπόδιο.

Τέλος, η μεγάλη μεταρρύθμιση της τοπικής διακυβέρνησης με τίτλο «Καλλικράτης» που αναλήφθηκε το 2011, περιλαμβάνει διάταξη για τις συμβάσεις των τοπικών αρχών με κοινωνικές επιχειρήσεις (άρθρο 100 της μεταρρύθμισης). Ωστόσο, οι νομοθετικές διατάξεις που επιτρέπουν στις τοπικές αρχές και τους δημόσιους φορείς να προμηθεύονται υπηρεσίες από κοινωνικές επιχειρήσεις βάσει «δεσμευμένων συμβάσεων (« προγραμματιστικές συμφωνίες») άλλαξαν το 2014, δυσκολεύοντας τις κοινωνικές επιχειρήσεις να κάνουν χρήση τέτοιων ευκαιριών.

Επιπλέον, η έκθεση η οποία υλοποιήθηκε από το British Council για λογαριασμό του Υπουργείου Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης στην Ελλάδα το 2017 αποκαλύπτει ότι η γραφειοκρατία είναι ένα σημαντικό ζήτημα που εμποδίζει την ανάπτυξη των κοινωνικών επιχειρήσεων. Όπως αναφέρεται στην έκθεση, «η γραφειοκρατία τέθηκε ως σημαντικό εμπόδιο σχεδόν σε κάθε ομάδα εστίασης και συνέντευξη που διεξήχθη» (έκθεση του Βρετανικού Συμβουλίου 2017: 75). Η «κακή ανάθεση και προμήθεια από τον δημόσιο τομέα» και η «έλλειψη πρόσβασης σε συμβουλές και επιχειρηματική υποστήριξη» θεωρούνται επίσης σημαντικά εμπόδια για τις κοινωνικές επιχειρήσεις. Επιπλέον εμπόδια αποτελούν:

- Το μητρώο του ΥΠ.Ε.Κ.Α.Α. βρίσκεται μόνο στην Αθήνα και επομένως είναι προβληματικό για εκείνους τους φορείς της Κ.Α.Λ.Ο που βρίσκονται σε άλλες

περιοχές της χώρας (κάποιοι χρειάστηκε να μεταβούν εκεί οι ίδιοι καθώς δεν κατέστη δυνατό να εγγραφούν επιτυχώς τηλεφωνικά). Η ψηφιοποίηση θα βοηθούσε στη μείωση του κόστους για όλους τους ενδιαφερόμενους.

- Η έλλειψη ευαισθητοποίησης σχετικά με την Κ.ΑΛ.Ο. Η πλειοψηφία της κοινωνίας δεν γνωρίζει τι είναι η Κ.ΑΛ.Ο και την συγχέει με το παλαιό μοντέλο γεωργικών και αγροτικών συνεταιρισμών.
- Η έλλειψη συντονισμού και επικοινωνίας μεταξύ διαφορετικών Υπουργείων δημιουργούν ασυνέπειες και εμπόδια.
- Η έλλειψη μηχανισμών επικοινωνίας μεταξύ κράτους και δικτύων της Κ.ΑΛ.Ο και συλλογικοτήτων αποτελεί επίσης μεγάλο εμπόδιο.

Παρά το γεγονός ότι βρίσκεται σε πρώιμο στάδιο, το ελληνικό κοινωνικό επιχειρηματικό οικοσύστημα, όπως σημειώνει η Έκθεση του 2020 έχει αναπτυχθεί ουσιαστικά την τελευταία δεκαετία. Ενώ υπήρχαν πολύ λίγες κοινωνικές επιχειρήσεις που λειτουργούσαν εντός ανεπαρκούς νομικού πλαισίου πριν από το 2011, οι κοινωνικές επιχειρήσεις πολλαπλασιάστηκαν σημαντικά την τελευταία δεκαετία, λόγω του νέου νόμου 4430/2016.

4.2. ΘΕΣΜΙΚΕΣ ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ

4.2.1 Ο ΝΟΜΟΣ 4019/2011

Η πρώτη νομοθετική ενέργεια που εισήγαγε την έννοια της κοινωνικής οικονομίας στη χώρα μας ήταν ο νόμος 4019/2011 για την «Κοινωνική Οικονομία και την Κοινωνική Επιχειρηματικότητα». Ο Ν. προέβλεπε την εμφάνιση μιας νέας μορφής κοινωνικής επιχείρησης, της «Κοινωνικής Συνεταιριστικής Επιχείρησης» (ΚΟΙΝΣΕΠ) και διάκριση (άρθρο 2) τριών (3) τύπων ΚΟΙΝΣΕΠ:

i. ΚΟΙΝΣΕΠ Ένταξης, για την ένταξη ευάλωτων ομάδων πληθυσμού (π.χ. άτομα με αναπηρία, τοξικομανείς, απεξαρτημένοι τοξικομανείς, οροθετικοί, φυλακισμένοι, αποφυλακισμένοι, ανήλικοι παραβάτες) στην οικονομική και κοινωνική ζωή των κοινοτήτων.

ii. ΚΟΙΝΣΕΠ κοινωνικής φροντίδας, οι οποίες επικεντρώνονται στην

παραγωγή και παροχή υπηρεσιών/προϊόντων κοινωνικής φροντίδας σε ευάλωτες κοινωνικές ομάδες, όπως ηλικιωμένοι, βρέφη, άτομα με αναπηρία και χρόνιοι ασθενείς.

iii. ΚΟΙΝΣΕΠ συλλογικού και παραγωγικού σκοπού, οι οποίες επικεντρώνονται στην παραγωγή προϊόντων και την παροχή υπηρεσιών (που σχετίζονται με: τον πολιτισμό, το περιβάλλον, την οικολογία/ανακύκλωση, την προώθηση τοπικών προϊόντων κλπ) με στόχο την εξυπηρέτηση τοπικών και συλλογικών συμφερόντων και την προώθηση της απασχόλησης, της κοινωνικής συνοχής και της τοπικής/περιφερειακής ανάπτυξης.

Ο νόμος 4019/2011 περιόρισε τις Κοιν.Σ.ΕΠ. στις υπηρεσίες κοινωνικής φροντίδας, την κοινωνική περίθαλψη, την ένταξη των ευάλωτων και ειδικών ομάδων, και τη διατήρηση της κοινωνικής συνοχής. Έγιναν λίγες αναφορές σε άλλες οικονομικές δραστηριότητες.

Τα κυριότερα σημεία του νόμου είναι τα εξής: Η σύσταση του Γενικού Μητρώου Κοινωνικής Οικονομίας (αρ.14), στο οποίο καταγράφονται οι κοινωνικές επιχειρήσεις αλλά και άλλοι φορείς της κοινωνικής οικονομίας. Όμως, ήταν σοβαρά υποστελεχωμένο, δεδομένου ότι έπρεπε να εξυπηρετεί ολόκληρη τη χώρα και είχε επίσης αναλάβει το ρόλο μιας μονάδας υποστήριξης-συμβουλευτικής (Georgas 2014). Επιπλέον, προβλέπεται η δημιουργία Ταμείου, του Ταμείου Κοινωνικής Οικονομίας, σύμφωνα με το άρθρο 9, στο οποίο θα καταλήγουν τα περιουσιακά στοιχεία μιας Κοιν.Σ.Επ σε περίπτωση διάλυσής της (Γεώργιας, 2016), το οποίο όμως δεν συστάθηκε. Αν και προετοιμάστηκε μια εκδοχή διυπουργικής απόφασης σχετικά με την ίδρυσή του, δεν προχώρησε ποτέ, λόγω αλλαγών στο πολιτικό προσωπικό και της αδυναμίας των πολιτικών να κατανοήσουν τον ρόλο του. Στο αρ. 10 προβλέπονται οικονομικά κίνητρα για τους εργαζομένους στις Κοιν.Σ.Επ, όπως για παράδειγμα ότι οι εργαζόμενοι που ανήκουν σε ευάλωτες ομάδες και λαμβάνουν επίδομα, πρόνοιας, επανένταξης, ή άλλου είδους, συνεχίζουν να λαμβάνουν τις εν λόγω παροχές. Επιπλέον, στο αρ.10, προβλέπονται και φορολογικά κίνητρα για τις Κοιν.Σ.Επ, μέτρο το οποίο όμως αργότερα καταργήθηκε. Στο ίδιο άρθρο προβλέπεται η ένταξη των Κοιν.Σ.Επ σε προγράμματα του Ο.Α.Ε.Δ. και σε προγράμματα στήριξης της επιχειρηματικότητας, μέτρο το οποίο δεν υλοποιήθηκε. Με το αρ. 16 προβλέπονται οι δημόσιες συμβάσεις κοινωνικής αναφοράς, στις οποίες λαμβάνονται υπόψη σημαντικές κοινωνικές πτυχές ως κριτήρια ανάθεσης (π.χ. κοινωνική ένταξη ατόμων που ανήκουν σε ευάλωτες ομάδες, ευκαιρίες απασχόλησης).

Πέραν του νόμου, συστάθηκε μια συντονιστική επιτροπή εμπειρογνομόνων με

σκοπό τη χάραξη στρατηγικής και προτεραιοτήτων δράσης για την ανάπτυξη της κοινωνικής οικονομίας στην Ελλάδα (Υπουργείο Εργασίας 2013), τα αποτελέσματα της οποίας θα αναλυθούν κατωτέρω.

Ο νόμος αποσκοπεί, μέσω της θέσπισης ορισμένων ασφαλιστικών δικλείδων, να υπάρχει αυτόματη πρόσβαση, των εγγεγραμμένων στο Μητρώο Κοιν.Σ.Επ, σε φοροαπαλλαγές και σε χρηματοδοτικά εργαλεία, ενώ παράλληλα επιτυγχάνεται η διασφάλιση της διαφάνειας και η αποφυγή καιροσκοπικών συμπεριφορών, μέσω της διενέργειας των κατάλληλων ελέγχων. Ωστόσο, η υπερβολική γραφειοκρατία οδήγησε σε σύγχυση και αποθάρρυνε τους επιχειρηματίες να επωφεληθούν από τη νομοθεσία.

Τέλος, ο νόμος εισάγει έναν ορισμό της Κοινωνικής Οικονομίας που είναι γεμάτος ελλείψεις και δεν καλύπτει καθόλου την έκταση της Κοινωνικής Οικονομίας, όπως την προσεγγίζει ο κυρίαρχος ακαδημαϊκός και πολιτικός λόγος στην Ευρώπη και τον Καναδά. Επιπλέον, δεν εισάγει κανέναν ορισμό της Κοινωνικής Επιχείρησης αναφέρεται απλώς στον ασαφή όρο «Φορείς Κοινωνικής Οικονομίας» (Νασιούλας 2013).

4.2.2 Ο ΝΟΜΟΣ 4430/2016

Πέντε χρόνια αργότερα, εισηχθη ο νόμος 4430/2016 για την «Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία», επιχειρώντας να αντιμετωπίσει τα προβλήματα που προέκυψαν από την εφαρμογή του νόμου 4019/2011, ενώ παράλληλα διεύρυνε το πεδίο εφαρμογής των πρωτοβουλιών των κοινωνικών επιχειρήσεων ώστε: i) να συμπεριλάβει και άλλες νομικές οντότητες που πληρούν ορισμένα κριτήρια (όπως αστικοί συνεταιρισμοί, αγροτικοί συνεταιρισμοί), ii) να εισαχθεί ένα νέο νομικό πρόσωπο, ο συνεταιρισμός εργαζομένων, iii) να μειωθούν οι τύποι ΚΟΙΝΣΕΠ σε δύο (ΚΟΙΝΣΕΠ ένταξης για την ένταξη ευάλωτων και ειδικών ομάδων και ΚΟΙΝΣΕΠ συλλογικής και κοινωνικής ωφέλειας που στην ουσία ενσωματώνει τις ΚΟΙΝΣΕΠ κοινωνικής φροντίδας με τις ΚΟΙΝΣΕΠ συλλογικού και παραγωγικού σκοπού) και iv) να συνδεθεί στενότερα η λειτουργία των κοινωνικών επιχειρήσεων με την τοπική βιώσιμη ανάπτυξη και την παροχή υπηρεσιών κοινής ωφέλειας.

Τα σημαντικότερα σημεία του ν.4430/2016 είναι τα εξής:

Τόσο η ίδια η εργασία όσο και οι εργαζόμενοι αποτελούν το επίκεντρο της Κ.ΑΛ.Ο. Το οικονομικό μέγεθος της δραστηριότητας ενός φορέα Κ.ΑΛ.Ο συνδέεται με μια ελάχιστη δαπάνη μισθωτής εργασίας. Ορίζεται ως νέο νομικό πρόσωπο ο συνεταιρισμός εργαζομένων, τίθεται όριο στην αναλογία που υπάρχει μεταξύ εργαζομένων μη μελών και εργαζομένων μελών (για τις ΚοινΣΕπ είναι 40% και για τους Συνεταιρισμούς εργαζομένων 25%). Τίθεται όριο στην εθελοντική εργασία στους φορείς της Κ.ΑΛ.Ο και όριο μεταξύ ανώτερου και κατώτερου μισθού που ορίζεται σε 3 προς 1 εντός του Φορέα της Κ.ΑΛ.Ο και εντός των συμπράξεων στις οποίες συμμετέχει. Ορίζεται, εκ νέου, η δυνατότητα πρόσβασης σε χρηματοδότηση, μέσω του Ταμείου Κοινωνικής Οικονομίας και του Εθνικού Ταμείου Επιχειρηματικότητας και Ανάπτυξης, καθώς και η ένταξη των δραστηριοποιούμενων επιχειρηματικά φορέων σε προγράμματα υποστήριξης της εργασίας, υλοποιούμενα από τον Ο.Α.Ε.Δ. Προβλέπεται η δυνατότητα σύναψης συμβάσεων με το δημόσιο (σε συνδυασμό με τον ν. 4412/2016, ο οποίος περιλαμβάνει ευνοϊκές ρυθμίσεις για την σύναψη συμβάσεων των φορέων της Κ.ΑΛ.Ο με το δημόσιο), για την εκπόνηση έργων κοινωνικής ωφέλειας. Επίσης, η δυνατότητα χρήσης περιουσίας του δημοσίου, κινητής ή ακίνητης μέσω της διαδικασίας της παραχώρησης και προβλέπεται η παροχή φοροελαφρύνσεων. Επιπλέον, θεσπίζεται η Ειδική Γραμματεία για την Κ.ΑΛ.Ο η οποία καταρτίζει το σχέδιο για την Εθνική Στρατηγική της Κ.ΑΛ.Ο, παρακολουθεί και συντονίζει τις πολιτικές και τις δράσεις για την Κ.ΑΛ.Ο ενώ ψηφιοποιείται το Γενικό Μητρώο για φορείς της Κ.ΑΛ.Ο και διασυνδέεται με άλλα πληροφοριακά συστήματα του δημοσίου.

Ωστόσο, υπάρχουν σημεία στα οποία ασκείται κριτική (Αδαμ, Καβουλάκος, Κορνηλάκης 2018) από σχεδόν το σύνολο των εγχειρημάτων και των δικτύσεων:

- Πολύ έντονη νομοθετική ρύθμιση σε ένα μεγάλο εύρος θεμάτων λειτουργίας των Φορέων Κ.ΑΛ.Ο, γεγονός που μπορεί να δημιουργήσει εμπόδια στην ανάπτυξη του πεδίου.

- Ανεπάρκεια με βάση την υπάρχουσα εμπειρία των κρατικών μηχανισμών ελέγχου να εποπτεύσουν αποτελεσματικά την τήρηση όλων των νομοθετικών προβλέψεων σε χρόνο εύλογο για την εύρυθμη λειτουργία των Φορέων Κ.ΑΛ.Ο και την ανάπτυξη του πεδίου.

- Υπερβολική ή/και λανθασμένη η ρύθμιση με βάση την οποία το 25% του κύκλουεργασιών ενός Φορέα Κ.ΑΛ.Ο πρέπει να είναι μισθολογικό κόστος, καθώς δεν ανταποκρίνεται στα τωρινά δεδομένα ούτε των εγχειρημάτων ούτε των κλάδων .

Ουσιαστικά ζητήματα στα οποία παρατηρείται διάσταση απόψεων στις τοποθετήσεις είναι τα εξής:

Το πρώτο ζήτημα αφορά στα νομικά πρόσωπα τα οποία αναγνωρίζονται ως Φορείς Κ.ΑΛ.Ο Έντονες ενστάσεις αρθρώνονται για τον αποκλεισμό των αγροτικών συνεταιρισμών και των συνεταιριστικών τραπεζών. Υπ' αυτήν την έννοια, κρίνεται ότι ο νόμος δεν περιλαμβάνει το σύνολο των συνεταιρισμών στην Ελλάδα. Από την άλλη, άλλες παρεμβάσεις τονίζουν ότι συμπεριλαμβάνονται εσφαλμένα έτερα νομικά πρόσωπα, αναφερόμενες κυρίως στο ενδεχόμενο ένταξης στο Μητρώο κερδοσκοπικών κεφαλαιουχικών εταιρειών.

Το δεύτερο ζήτημα αφορά στην υποχρεωτική ποσόστωση εργαζομένων-μη μελών. Οι περισσότερες παρεμβάσεις θεωρούν ότι αυτή η ποσόστωση προσκρούει στις ανάγκες περιοδικής και εποχικής απασχόλησης και στην απροθυμία ορισμένων εργαζομένων να γίνουν μέλη.

4.3 ΣΧΕΔΙΑ ΔΡΑΣΗΣ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟ ΝΟΜΟ 4019/2011

Ο ανωτέρω νόμος όριζε ότι το Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Πρόνοιας είναι «υπεύθυνο για το σχεδιασμό, τον συντονισμό, την παρακολούθηση και την αξιολόγηση όλων των απαραίτητων πολιτικών και πρωτοβουλιών για την ανάπτυξη και ενίσχυση της κοινωνικής οικονομίας». Ως εκ τούτου, ξεκίνησε δύο πρωτοβουλίες για την ανάπτυξη πλαισίου πολιτικής και σχεδίου δράσης για την ανάπτυξη των κοινωνικών επιχειρήσεων.

Στην πρώτη πρωτοβουλία, η Γενική Στρατηγική και Προτεραιότητες για Δράση για την Ανάπτυξη της Κοινωνικής Οικονομίας και της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας στην Ελλάδα (Outline Strategy and Priorities for Action to Develop the Social Economy and Social Entrepreneurship in Greece), που συντάχθηκε το 2013 από μια ανεξάρτητη επιτροπή εμπειρογνομόνων, επισύρει την προσοχή στην ανάγκη για πολιτισμική αλλαγή (να δοθεί αξία στη συνεργασία, την αλληλεγγύη και την ανάπτυξη των κοινοτήτων),

διαρθρωτική αλλαγή (διασφάλιση ανεξαρτησίας τόσο από τον δημόσιο όσο και από τον ιδιωτικό τομέα) και οικονομική αλλαγή (δημιουργία νέων δεσμών μεταξύ των φορέων της κοινωνικής οικονομίας και των κυρίαρχων φορέων). Η έκθεση διαπιστώνει την έλλειψη συνεκτικής υποστήριξης για τους νεοφυείς φορείς, ένταξης της κοινωνικής οικονομίας στην ανώτερη εκπαίδευση και επιλογών κοινωνικής χρηματοδότησης, και παρουσιάζει μια σειρά από λεπτομερείς συστάσεις πολιτικής από εθνικά και περιφερειακά κέντρα υποστήριξης μέχρι μια ομάδα δράσης κοινωνικής χρηματοδότησης.

Συγκεκριμένα, συνέστησε τέσσερις τομείς προτεραιότητας:

Άξονας 1ος: Ένα ικανό οικοσύστημα για την Κοινωνική Οικονομία. Για την ενεργοποίηση του οικοσυστήματος συνίσταται η δημιουργία φόρουμ για την κοινωνική οικονομία και την κοινωνική επιχειρηματικότητα, ενός εθνικού Κέντρου Πόρων και Στήριξης, η δημιουργία Κέντρων Υποστήριξης σε περιφερειακό και τοπικό επίπεδο, ένα Παρατηρητήριο Κοινωνικής Οικονομίας και Επιχειρηματικότητας και τέλος ένα ολοκληρωμένο ρυθμιστικό πλαίσιο για τη διευκόλυνση της πρόσβασης κοινωνικών επιχειρήσεων στις δημόσιες αγορές.

Άξονας 2ος: Άμεση οικονομική υποστήριξη για την έναρξη και την ανάπτυξη κοινωνικής επιχείρησης. Οι επιχορηγήσεις υποστήριξης θα παρέχονται πριν από την έναρξη λειτουργίας σε νέες ομάδες που επιθυμούν να αναπτύξουν τις ιδέες της κοινωνικής επιχείρησης. Οι επιχορηγήσεις αυτές θα πρέπει να έχουν τη μορφή συνδυασμού άμεσης οικονομικής στήριξης με συμβουλευτική και καθοδήγηση που παρέχεται από την περιφερειακά Κέντρα Στήριξης. Μία άλλη δράση είναι η παροχή μικροχρηματοδοτήσεων για την ενίσχυση της κεφαλαιοποίησης των κοινωνικών συνεταιριστικών επιχειρήσεων, δημιουργώντας έτσι ένα κοινό περιουσιακό στοιχείο που θα τους επιτρέψει να δημιουργήσουν περισσότερες θέσεις εργασίας και να παρέχουν περισσότερες υπηρεσίες αλλά παράλληλα και να δοθεί η δυνατότητα στους εργαζομένους στους κοινωνικούς συνεταιρισμούς να γίνουν μέλη, ενισχύοντας τη συμμετοχική και δημοκρατική διάσταση του συνεταιρισμού. Ο σκοπός είναι να μετατοπιστεί η κουλτούρα εξάρτησης από επιχορηγήσεις σε μια κουλτούρα όπου οι κοινωνικές επιχειρήσεις έχουν μεγαλύτερο κίνητρο να παράγουν, να εμπορεύονται, να επενδύουν και να ανακτούν τα πλεονάσματα όπου μπορούν.

Άξονας 3ος: Πρόσβαση σε χρηματοδότηση για την εδραίωση και κλιμάκωση κοινωνικών επιχειρήσεων. Η ίδρυση ομάδας με άτομα που να είναι ειδικοί σε θέματα κοινωνικής οικονομίας και επενδυτές από την Ελλάδα και άλλες Ευρωπαϊκές χώρες με στόχο να εξερευνήσουν την σκοπιμότητα μιας δημόσιας, ιδιωτικής συνεργασίας για την δημιουργία ταμείου χρηματοδότησης επιχειρήσεων και διαχείρισης κινδύνου είναι μια δράση που προτείνεται στο πλαίσιο του τρίτου άξονα.

Άξονας 4ος: Καλή διοίκηση και ανάπτυξη ικανοτήτων του δημόσιου τομέα. Στο πλαίσιο αυτού του άξονα προτείνεται η δημιουργία μιας σταθερής θεσμικής δομής ικανή να διαδραματίσει αποφασιστικό ρόλο στην ανάπτυξη μιας ολοκληρωμένης στρατηγικής για την κοινωνική οικονομία και των κοινωνικών επιχειρήσεων και να λειτουργήσει ως σημείο διασύνδεσης μεταξύ των φορέων της κοινωνικής οικονομίας και της κυβέρνησης.

Επίσης, βάσει της εμπειρίας της **CICOPA** υπάρχει άλλος ένας κρίσιμος παράγοντας για την επιτυχία που πρέπει προσεχτικά να ληφθεί υπ' όψιν: η καθιέρωση ενός τρίτου παράγοντα, συγκεκριμένα ενός συνεκτικού συστήματος αντιπροσώπευσης όλων των συνεταιρισμών στην Ελλάδα, ικανού να έρθει σε διάλογο με τις δημόσιες αρχές, με άλλους μεριδιούχους και να μεταφέρει την συνεταιριστική αναπτυξιακή τοπική εμπειρία σε επίπεδο δημόσιων πολιτικών, περιφερειακών και εθνικών, καθώς και σε νομοθεσίες. (μελέτη CICOPA 2013)

Στη δεύτερη πρωτοβουλία, η αρμόδια υπηρεσία του Υπουργείου (Ε.Υ.Κ.Ε.Κ.Ο) εισηγήθηκε Στρατηγικό Σχέδιο Ανάπτυξης Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας το οποίο δημοσιεύθηκε τον Μάρτιο του 2013. Σκοπός του Στρατηγικού Σχεδίου ήταν η άμεση ενεργοποίηση, στο πλαίσιο ενός μακρόπνοου σχεδιασμού, του Οικοσυστήματος της Κοινωνικής Οικονομίας και Επιχειρηματικότητας, για τη δημιουργία ενός ευνοϊκού περιβάλλοντος για την ανάπτυξη των Κοιν.Σ.Επ..

Το σχέδιο παρουσίαζε μια σειρά από άξονες προτεραιότητας για την υποστήριξη της ανάπτυξης κοινωνικών επιχειρήσεων και οι δράσεις του Στρατηγικού Σχεδίου αποσκοπούσαν στην άρση των παραπάνω εμποδίων και στην επίτευξη των ακόλουθων στόχων:

- Διαμόρφωση ενός πλαισίου υποστήριξης και ανάπτυξης των Κοιν.Σ.Επ.
- Παροχή των απαραίτητων κεφαλαίων εκκίνησης για την στήριξη των Κοιν.Σ.Επ. στα πρώτα τους βήματα.
- Εξασφάλιση των υπηρεσιών χρηματοδοτικής υποστήριξης σε

βραχυπρόθεσμο και άρση των νομικών και διοικητικών εμποδίων και δημιουργία ευνοϊκών προϋποθέσεων για την ανάπτυξη των Κοιν.Σ.Επ.

- Ενημέρωση και ευαισθητοποίηση των τοπικών κοινωνιών για τα οφέλη που προκύπτουν από την κοινωνική επιχειρηματικότητα
- Ανάπτυξη δράσεων διακρατικότητας για την καλύτερη αξιοποίηση της εμπειρίας άλλων κρατών μελών.

Το Στρατηγικό Σχέδιο διαρθρωνόταν σε τρεις Άξονες δράσης, εκ των οποίων ο πρώτος αφορούσε στην υποστήριξη του τομέα της κοινωνικής οικονομίας με την δημιουργία Κεντρικού, Περιφερειακών Μηχανισμών υποστήριξης και Παρατηρητηρίου ΚΟ, καθώς και με θεσμικές παρεμβάσεις, ο δεύτερος άξονας στην οικονομική υποστήριξη με επιχορηγήσεις και άλλες δράσεις για την έναρξη δραστηριότητας των Κοιν.Σ.Επ. και ο τρίτος άξονας με τα χρηματοδοτικά εργαλεία για την ενίσχυση και επέκταση τους.

4.4 ΣΧΕΔΙΟ ΔΡΑΣΗΣ 2017-2023

Το Σχέδιο Δράσης περιλαμβάνει έναν αριθμό δράσεων οι οποίες, απευθυνόμενες στις πραγματικές ανάγκες των φορέων της Κ.Α.Λ.Ο, αποσκοπούν να δώσουν λύσεις στα καίρια ζητήματα που τους απασχολούν. Η χρηματοδότηση του εν λόγω σχεδίου εξασφαλίζεται κατά κύριο λόγο από το ΕΣΠΑ , κατ' ελάχιστον εκατόν εξήντα ένα (161) εκατομμύρια. (Ειδική Γραμματεία Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας, 2017).

Πηγή	Διαθέσιμα
ΕΓΙΑΝΕΚ	25.000.000,00 €
ΕΓΙΑΝΑΔ-ΔΒΜ	57.322.635,00 €
ΠΕΠ	79.514.919,25,00 €
Σύνολο	161.837.554,00 €

Εικόνα 2 Προϋπολογισμός Επιχειρησιακών Προγραμμάτων ΕΣΠΑ 2014-2020 Πηγή: Ετήσια Έκθεση Γραμματείας Κ.Α.Λ.Ο, 2017

Στο Σχέδιο Δράσης **2017-2023** περιλαμβάνονται οι εξής δράσεις:

- α) Δημιουργία κέντρων για την παροχή υποστήριξης των φορέων της Κ.Α.Λ.Ο. Τα κέντρα αυτά ορίζονται ως οι αρμόδιοι φορείς για την παροχή πληροφόρησης σε ζητήματα που αφορούν την δημιουργία και την ανάπτυξη των κοινωνικών επιχειρήσεων.
- β) Δράσεις που αφορούν την χρηματοδότηση των φορέων της Κ.Α.Λ.Ο. Οι συγκεκριμένες δράσεις σχετίζονται με την παροχή άμεσης χρηματοδοτικής ενίσχυσης στο σύνολο των φορέων της Κ.Α.Λ.Ο (υφιστάμενοι φορείς και νέοι).
- γ) Χρηματοδοτικά εργαλεία για φορείς της Κ.Α.Λ.Ο. Κυριότερες στοχεύσεις είναι η από κοινού συνεργασία με το Υπουργείο Ανάπτυξης ώστε, σε ένα βραχυχρόνιο επίπεδο, να δημιουργηθεί ένας διαχωρισμένος λογαριασμός στο Fund of Funds (FoF) και η συνεργασία με φορείς οι οποίοι δραστηριοποιούνται σε ad hoc προγράμματα μικροχρηματοδοτήσεων. Σε ένα μεσοπρόθεσμο επίπεδο προβλέπεται, από το ν. 4430/2016, να συσταθεί το Ταμείο Κοινωνικής Οικονομίας.
- δ) Παρεμβάσεις συστημικού χαρακτήρα που θα συμβάλουν στην ανάπτυξη της Κ.Α.Λ.Ο. Οι παρεμβάσεις αυτές σχετίζονται με θέματα εκπαίδευσης και προβολής.
- ε) Δράσεις που αφορούν την Τεχνική Βοήθεια για την ανάπτυξη της Κ.Α.Λ.Ο στην Ελλάδα. Το πρόγραμμα της Τεχνικής Βοήθειας, του οποίου η χρηματοδότηση παρέχεται από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, έχει ως κύριους άξονες: την τεχνική υποστήριξη, την νομοθεσία, την εκπαίδευση και την έρευνα (Ειδική Γραμματεία Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας, 2017:119)

4.5 ΚΡΙΤΙΚΗ ΑΠΟΤΙΜΗΣΗ ΤΗΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ ΚΑΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΕΝΟΣ ΕΝΙΣΧΥΤΙΚΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΑΛΟ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ

Σύμφωνα με την έκθεση του Βρετανικού Συμβουλίου (2017) τα κρίσιμα σημεία για την ανάπτυξη του οικοσυστήματος της Ελλάδας, αφορούν τέσσερις άξονες οι οποίοι είναι οι εξής: α) Ευαισθητοποίηση και προώθηση β) Χρηματοδότηση γ) Εκπαίδευση, κατάρτιση και ενίσχυση δεξιοτήτων δ) Ρύθμιση και νομοθεσία. Τα ανωτέρω σημεία θα

αναλυθούν με αναφορά στο σχέδιο Δράσης 2017-2023 και το νόμο 4019/2016 με σκοπό να αναδειχθεί ποια μέτρα πολιτικής έχουν μέχρι σήμερα υλοποιηθεί αλλά και ποιες συστάσεις μπορούν να αναπτυχθούν στη χώρα μας.

A) Ευαισθητοποίηση και προώθηση

Οι φορείς της Κ.ΑΛ.Ο στην Ελλάδα δραστηριοποιούνται σε ένα ευρύ φάσμα διαφορετικών τομέων, από την επεξεργασία φαγητού και τον τουρισμό, μέχρι την κοινωνική μέριμνα, τη διαχείριση απορριμμάτων και την ανακύκλωση. Το στοιχείο αυτό δείχνει ότι το εισόδημά τους προέρχεται επίσης από ένα ευρύ φάσμα ανθρώπων και φορέων. Επίσης, οι φορείς της Κ.ΑΛ.Ο εργάζονται και συνεργάζονται με μια σειρά από διαφορετικούς τύπους φορέων, συμπεριλαμβανομένων δήμων, πανεπιστημίων, οργανώσεων της κοινωνίας των πολιτών, εμπορικών και συνδικαλιστικών ενώσεων. Ωστόσο, η ευαισθητοποίηση γύρω από την Κ.ΑΛ.Ο είναι ακόμα σχετικά χαμηλή.

Για την προώθηση της αναγνωρισιμότητας, στο ελληνικό σχέδιο δράσης προβλέπονταν η δημιουργία 140 κέντρων στήριξης με στόχο να αποτελέσουν «σημεία ενημέρωσης» για την Κ.Α.Λ.Ο, δομές συμβουλευτικής υποστήριξης υφιστάμενων και υποψήφιων κοινωνικών επιχειρηματιών, καθώς και δομές υποστήριξης της δημιουργίας και ανάπτυξης άλλων φορέων Κ.ΑΛ.Ο. Εντούτοις το Μάιο του 2019 ξεκίνησαν να λειτουργούν τα 11 Κέντρα Στήριξης Κ.ΑΛ.Ο. (Ειδική Γραμματεία Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας, 2019-2020).

Επίσης, τον Ιούλιο του 2018, στην Πάτρα, πραγματοποιήθηκε η 1η EXPO Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας Δυτικής Ελλάδας. Στόχος της Έκθεσης ήταν η ανταλλαγή εμπειριών, η δημιουργία σχέσεων, δικτύων και συνεργασιών, η άντληση έμπνευσης από τις επιτυχημένες εμπειρίες του τομέα αλλά και από τις αποτυχίες του, η ενημέρωση για τις πρωτοβουλίες στήριξης και ενίσχυσης του τομέα. Πραγματοποιήθηκε και 2η EXPO Φορέων Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας στο Νοέμβριο του 2018.

Όσον αφορά τον κοινωνικό αντίκτυπο, μέτρο που κρίνεται ενισχυτικό για την προώθηση της Κ.ΑΛ.Ο, η Ειδική Γραμματεία της Κ.ΑΛ.Ο προχώρησε στην διαμόρφωση ενός εργαλείου για την μέτρησή του. Το εργαλείο αυτό φέρει την ονομασία «Εργαλείο Αποτύπωσης Κοινωνικού Αντικτύπου» και υπάρχει στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <https://kalo.gov.gr/>. Υπεύθυνος για την ανάπτυξή του ήταν το British Council. Το εργαλείο συνθέτουν επτά ερωτήσεις που αποσκοπούν στην συνολική αποτίμηση των

ωφελιμοτήτων που παράγονται (σε οικονομικό, περιβαλλοντικό και κοινωνικό επίπεδο) και προκαλούν αισθητή αλλαγή στην ζωή των πολιτών.

Σημαντικός για την προώθηση της αναγνωρισιμότητας κρίνεται και ο σχεδιασμός ενός κοινωνικού σήματος (πιστοποιημένη σήμανση) για τους φορείς της Κ.ΑΛ.Ο. Κύρια γνωρίσματά του θα έχει την εθελοντικού χαρακτήρα συμμετοχή και τη διάρθρωσή του σε πολλές βαθμίδες. Η υπο διερεύνηση ανάπτυξη του έχει ξεκινήσει από την Ειδική Γραμματεία Κ.ΑΛ.Ο αλλά δεν έχει ολοκληρωθεί.

Ένα μέτρο που προτείνεται σύμφωνα με την Έκθεση του Βρετανικού Συμβουλίου για την προώθηση της αναγνωρισιμότητας είναι μια δημοφιλής τηλεοπτική ή ραδιοφωνική πλατφόρμα. Η αναμετάδοση παραδειγμάτων μεμονωμένων φορέων της Κ.ΑΛ.Ο ή κοινωνικών επιχειρηματιών σε δημοφιλή τηλεοπτικά προγράμματα σχετικά με την επιχειρηματικότητα (όπως το The Apprentice ή το Dragons Den στο Ηνωμένο Βασίλειο) έχει βοηθήσει στην βελτίωση της εικόνας τους σε αρκετές χώρες. Στην ίδια έκθεση προτείνει η δημιουργία ενός προγράμματος Πρεσβευτών της Κ.ΑΛ.Ο. Ένα τέτοιο πρόγραμμα βοηθά στη δημιουργία μιας ηγετικής ομάδας για λογαριασμό του κινήματος αποτελούμενης από άτομα που προέρχονται μέσα από αυτό και μπορεί να ενισχύσει την επικοινωνία και την αύξηση της ευαισθητοποίησης σε συγκεκριμένες ομάδες εστίασης στις οποίες δίνεται προτεραιότητα.

Τέλος, και η δημιουργία ενός Παρατηρητήριου Κοινωνικής Οικονομίας που να αποτελεί έναν πόλο έρευνας, τεκμηρίωσης, παρακολούθησης και υποστήριξης των δραστηριοτήτων της Κοινωνικής Οικονομίας στην Ελλάδα θα μπορούσε να αναδείξει τη δυναμική και τα συγκριτικά πλεονεκτήματα του τομέα της Κοινωνικής Οικονομίας για την αντιμετώπιση των σύγχρονων μορφών ανισότητας και κοινωνικού αποκλεισμού, ιδιαίτερα στην τρέχουσα συγκυρία της οικονομικής κρίσης λόγω πανδημίας.

B) Χρηματοδότηση

Όπως συμβαίνει στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες, έτσι και στην Ελλάδα η πρόσβαση στη χρηματοδότηση προκύπτει ως ένας από τους βασικούς παράγοντες (που λειτουργούν ευνοϊκά ή δυσμενώς) για τη βιωσιμότητα και την ανάπτυξη ενός μεμονωμένου φορέα. Ο νόμος και το ελληνικό σχέδιο δράσης περιλαμβάνουν μέτρα χρηματοδότησης τα περισσότερα εκ των οποίων δεν εφαρμόστηκαν ποτέ.

Η ίδρυση του Ν.Π.Ι.Δ Ταμείου Κοινωνικής Οικονομίας, το οποίο προβλέπεται στο άρθρο 10 του νόμου είναι εξαιρετικά αναγκαίο στην ελληνική περίπτωση, διότι οι

κοινωνικές επιχειρήσεις που χρειάζονται χρηματοδότηση για να αναβαθμίσουν τις δραστηριότητές τους ή για να ξεκινήσουν, δεν έχουν πρόσβαση στο εμπορικό τραπεζικό σύστημα. Μέχρι σήμερα, μόνο δύο ΚΟΙΝΣΕΠ κατάφεραν να λάβουν δάνεια από συνεταιριστικές τράπεζες. Η ίδρυση του Ταμείου Κοινωνικής Οικονομίας δεν πραγματοποιήθηκε ποτέ. Αν και προετοιμάστηκε μια εκδοχή διυπουργικής απόφασης σχετικά με την ίδρυσή του, δεν προχώρησε ποτέ, λόγω αλλαγών στο πολιτικό προσωπικό και της αδυναμίας των πολιτικών να κατανοήσουν τον ρόλο του. Αυτό που έχει προχωρήσει είναι η εκπόνηση μιας μελέτης της Ευρωπαϊκής Τράπεζας Επενδύσεων η οποία περιέχει συμβουλευτικές υπηρεσίες στην αρμόδια υπηρεσία του Υπουργείου σχετικά με τη σύσταση του Ταμείου Κοινωνικής Οικονομίας.

Στο σχέδιο δράσης προβλέπεται η επιχορήγηση των υφιστάμενων φορέων κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας, με την ενίσχυση επιχειρηματικών σχεδίων συνολικού προϋπολογισμού από 10.000 ευρώ έως 150.000 ευρώ. Στόχος αυτής της δράσης είναι η βελτίωση των οικονομικών αποτελεσμάτων της επιχειρηματικής δραστηριότητας, η μεγέθυνση της οικονομικής ωφέλειας που παράγουν και η ενίσχυση της απασχόλησης. Ως δικαιούχοι ορίζονται οι καταχωρημένοι στο Μητρώο της Κ.ΑΛ.Ο, φορείς (Ετήσια Έκθεση της Ειδικής Γραμματείας ΚΑΛΟ, 2017). Μέχρι στιγμής μόνο σε δύο Περιφέρειες έχουν γίνει επιχορηγήσεις.

Μια άλλη δράση χρηματοδότησης σύμφωνα με το σχέδιο δράσης είναι η κάλυψη του μισθολογικού κόστους για ευάλωτες ομάδες και πρόσληψη ανέργων σε Κοι.Σ.Επ., μια δράση που δεν έχει ακόμα υλοποιηθεί.

Ένα μέτρο που θα βοηθούσε στην ενίσχυση της χρηματοδότησης των φορέων Κ.ΑΛ.Ο και ήδη έχει προταθεί από την ομάδα εμπειρογνομόνων του 2013 είναι η σύγκληση μιας ομάδας δράσης κοινωνικής χρηματοδότησης (social finance task force) που θα εντοπίσει συγκεκριμένα χρηματοδοτικά κενά και θα αναπτύξει προτάσεις για πιθανές χρηματοδοτικές καινοτομίες προκειμένου να αποφασίσει αν θα ήταν βιώσιμες ή αποτελεσματικές στο ελληνικό περιβάλλον. Αυτή η ομάδα δράσης, η οποία θα συμπεριλαμβάνει εμπειρογνώμονες τόσο από την ελληνική κοινωνική οικονομία όσο και από την κοινοτική χρηματοδότηση (community finance), θα πρέπει να επικεντρωθεί ιδιαίτερα στις δυνατότητες εναλλακτικών μορφών χρηματοδότησης εκτός του κυρίαρχου συστήματος, συμπεριλαμβανομένων των: μικροδανείων και εγγυήσεων, κοινωνικών ομολόγων, κοινοτικών μετοχών, κοινωνικών αγγέλων (δηλ. ατομικούς επενδυτές στο χώρο της κοινωνικής οικονομίας) από τη διασπορά αλλά και από εκείνους

που βρίσκονται στην Ελλάδα). Η νομοθετική θέσπιση ρυθμίσεων περί εταιρικής κοινωνικής ευθύνης, οι οποίες θα απαιτούν οι μεγάλες επιχειρήσεις του ιδιωτικού τομέα να επενδύουν ένα μέρος από τα κέρδη τους σε προγράμματα με κοινωνικό αντίκτυπο είναι ένα μέτρο που θα μπορούσε να εφαρμοστεί στη χώρα μας.

Γ) Εκπαίδευση, κατάρτιση και ενίσχυση δεξιοτήτων

Ενώ το μορφωτικό επίπεδο των ηγετικών στελεχών της Κ.ΑΛ.Ο είναι υψηλό (41 τοις εκατό έχουν μεταπτυχιακό ή διδακτορικό δίπλωμα), τους λείπει κατάρτιση που είναι περισσότερο προσανατολισμένη στην επιχειρηματικότητα, είτε στο στάδιο της έναρξης είτε μετά την ίδρυση των φορέων της Κ.ΑΛ.Ο.

Για το λόγο αυτό, πραγματοποιήθηκε Διημερίδα Εργασίας το 2019 για τους Φορείς της Κ.ΑΛ.Ο που θα λειτουργήσουν ως Κέντρα Στήριξης, με σκοπό την ενημέρωση των στελεχών τους σχετικά με το έργο που καλούνται να επιτελέσουν για την ανάπτυξη του χώρου της Κ.ΑΛ.Ο και την ανάπτυξη των δεξιοτήτων τους.

Αναγνωρίζοντας τη σημασία της εκπαίδευσης για την εξοικείωση του δημόσια τομέα και των υπηρεσιών του με το χώρο της Κ.ΑΛ.Ο, η Ειδική Γραμματεία Κ.ΑΛ.Ο σε συνεργασία με το Ινστιτούτο Διαρκούς Επιμόρφωσης (ΙΝ.ΕΠ.) του Ε.Κ.Δ.Δ.Α., έχει προσωρήσει σε κύκλο επιμορφωτικών σεμιναρίων, τα οποία απευθύνονται σε στελέχη της Δημόσιας Διοίκησης, προκειμένου να ενημερωθούν για το θεσμό της Κ.ΑΛ.Ο και την ανάπτυξή της σε εθνικό, ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο, καθώς και για το νέο θεσμικό πλαίσιο, που είναι σε ισχύ και αφορά την ίδρυση και λειτουργία των Κοινωνικών Επιχειρήσεων και των Συνεταιρισμών Εργαζομένων.

Τα εκπαιδευτικά ιδρύματα θα πρέπει να θεωρηθούν ως χώρος υψηλής προτεραιότητας για την παροχή υποστήριξης, την αύξηση της ευαισθητοποίησης και την παραγωγή γνώσης γύρω από την Κ.ΑΛ.Ο. Στο πλαίσιο αυτό, στο Ε.Α.Π. λειτουργεί για πρώτη φορά κύκλος Μεταπτυχιακών Σπουδών για την Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία. Συνίσταται όμως και η ένταξη των μαθημάτων για την Κ.ΑΛ.Ο σε προπτυχιακές σπουδές αλλά και η δημιουργία Μητρώου Εκπαιδευτών για την Κ.ΑΛ.Ο.

Δ) Νομοθεσία και Ρυθμιστικό Πλαίσιο

Η μελέτη χαρτογράφησης που δημοσιεύθηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή το 2014 ανέφερε την περιοριστική και γραφειοκρατική φύση του Νόμου 4019/2011 ως ένα εμπόδιο για τους φορείς της Κ.ΑΛ.Ο. Το ίδιο επιβεβαιώνεται και από την έκθεση του

Βρετανικού Συμβουλίου του 2017 αναφορικά με τον νόμο 4430/2016.

Το νομοθετικό πλαίσιο είναι περίπλοκο, ασαφές και περιοριστικό. Εν μέρει επειδή σχετίζεται με την οριζόντια νομοθεσία που είναι από μόνη της περίπλοκη (πχ κοινωνική ασφάλιση, φορολογία, και συνδικαλιστικοί νόμοι) και εν μέρει επειδή προσπαθεί να προβλέψει όλες τις πιθανές παραβιάσεις των αρχών της Κ.Α.Λ.Ο, πράγμα που οδηγεί σε περιοριστικούς όρους (πχ ποσοστό του κύκλου εργασιών (τζίρου) που πρέπει να διοχετευθεί στους μισθούς) και εν μέρει επειδή θέτει τέτοια ποσοστά επί της αναδιανομής του κέρδους, της επανεπένδυσης και της απασχολησιμότητας, που είναι δύσκολο να επιτευχθούν από κάποιους.

Για το λόγο αυτό συνίστανται τροποποιήσεις στον Νόμο 4430/2016 που θα βοηθούσαν να διευκολυνθεί η ανάπτυξη και να αυξηθεί ο αντίκτυπος περισσότερων φορέων της Κ.Α.Λ.Ο. Η μεγαλύτερη ευελιξία εντός των κριτηρίων, ιδιαίτερα σε σχέση με την διανομή των κερδών και τους περιορισμούς στην επανεπένδυση θα μπορούσε να δώσει τη δυνατότητα στους φορείς που βρίσκονται σε πιο πρώιμο στάδιο να συμπεριληφθούν και να κερδίσουν πρόσβαση στην υποστήριξη ενόσω ακόμα καθιερώνουν το επιχειρηματικό τους μοντέλο. Επίσης, θα μπορούσε η διαδικασία εγγραφής στο Μητρώο να είναι απλοποιημένη και περισσότερο προσβάσιμη, ιδανικά επιτρέποντας στις οργανώσεις να εγγράφονται μέσω του διαδικτύου ή σε κάποια διεύθυνση του δημοσίου κοντά τους.

Ο νόμος όμως προέβλεπε και κάποια **υποστηρικτικά μέτρα**. Ένα σημαντικό κίνητρο, το οποίο προβλέπεται στον ν.4430/2016 (παρ.3 του άρθρου 5) καθώς και στο ν.4555/2018 (αρ. 196 & 281) είναι η παραχώρηση κινητής και ακίνητης περιουσίας σε φορείς της Κ.Α.Λ.Ο από τους ΟΤΑ α' και β' βαθμού. Παρέχεται η δυνατότητα παροχής ακινήτου ιδιοκτησίας του Δήμου, για χρήση, δωρεάν, χωρίς την καταβολή αντίτιμου και έως το διάστημα των πέντε ετών, σε φορέα της Κ.Α.Λ.Ο που δραστηριοποιείται ή έχει έδρα στον εν λόγω Δήμο, σύμφωνα με απόφαση που λαμβάνει το δημοτικό συμβούλιο, με την απόλυτη πλειοψηφία των μελών του.

Επίσης, η εισαγωγή κοινωνικών ρητρών και της διάστασης της κοινωνικής αξίας στις προκηρύξεις των δημοσίων συμβάσεων και την ανάθεση έργων της κυβέρνησης και της τοπικής αυτοδιοίκησης (δημόσιες συμβάσεις κοινωνικής αναφοράς) η οποία προβλεπόταν στον προαναφερθέντα νόμο ήταν ένα ακόμα υποστηρικτικό μέτρο το οποίο όμως δεν έχει ακόμα προχωρήσει όσο έπρεπε καθώς εκκρεμεί η έκδοση του ΠΔ που προβλέπεται στην παρ.4 του νόμου.

Ένα ακόμα υποστηρικτικό μέτρο του νόμου είναι τα φορολογικά και ασφαλιστικά κίνητρα. Η Κοιν.Σ.Επ. και ο Συνεταιρισμός Εργαζομένων απαλλάσσονται από την υποχρέωση καταβολής τέλους επιτηδεύματος. Όσον αφορά τους ΣυνΕργ και Κοιν.Σ.Επ, παρέχεται η δυνατότητα σε άτομα που εργάζονται και ανήκουν σε ευάλωτες κοινωνικά ομάδες και είναι δικαιούχοι επιδόματος πρόνοιας ή επανένταξης ή οποιαδήποτε άλλης μορφής νοσηλίου ή παροχής ή σύνταξης, ως άτομα έμμεσα ασφαλισμένα, να συνεχίσουν να εισπράττουν τις παροχές αυτές ταυτόχρονα με την αμοιβή τους από την Κοι.Σ.Επ.

Σύμφωνα με το άρθρο 36, συστήνεται η Ειδική Γραμματεία για την Κ.ΑΛ.Ο, η οποία είναι η πρώτη ελληνική διακριτή μονάδα για τον τομέα της Κ.ΑΛ.Ο. Η Γραμματεία θα ήταν υπεύθυνη για τον σχεδιασμό της Εθνικής Στρατηγικής, για το πεδίο της Κ.ΑΛ.Ο., την παρακολούθηση και τον συντονισμό των δράσεων για την Κ.ΑΛ.Ο, την εφαρμογή και τον έλεγχο των πολιτικών που αφορούν στο πεδίο της Κ.ΑΛ.Ο. Ωστόσο, η Ειδική Γραμματεία καταργήθηκε.

Τέλος, υπήρξαν και τροποποιήσεις οι οποίες αντιμετώπισαν κάποια προβλήματα του Ν. 4430/2016. Η μείωση του προστίμου λόγω παραβάσεων του νόμου 4430/2016 επειδή κρίθηκε υπέρμετρα υψηλό ήταν ένα μέτρο προς τη σωστή κατεύθυνση. Παράλληλα, αναδιατυπώθηκε με σαφήνεια η παράγραφος 6 του άρθρου 26 που αφορούσε τις ασφαλιστικές υποχρεώσεις των μελών των Συνεταιρισμών των Εργαζομένων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Στη χώρα μας τα τελευταία χρόνια έχει σημειωθεί κάποια μεγάλη πρόοδος στη διαμόρφωση ενός ευνοϊκού υποστηρικτικού πλαισίου για την ανάπτυξη των φορέων της Κ.ΑΛ.Ο. Ιδιαίτερα θετικό κρίνεται το γεγονός ότι τουλάχιστον σε επίπεδο διακήρυξης, έχει διαμορφωθεί μια συνολική στρατηγική, η δημιουργία υποστηρικτικών υπηρεσιών (όπως, για παράδειγμα, τα Κέντρα Στήριξης της Κοινωνικής Οικονομίας), η δυνατότητα πρόσβασης των φορέων της κοινωνικής οικονομίας στα προγράμματα του Ο.Α.Ε.Δ, η θέσπιση φορολογικών κινήτρων αλλά και δράσεις που έχουν υλοποιηθεί με σκοπό την εκπαίδευση και κατάρτιση των στελεχών.

Ειδικά, η θέσπιση του ν.4430/2016 ενίσχυσε ουσιαστικά την προώθηση τη Κ.ΑΛ.Ο, ως μια εναλλακτικής μορφή οργάνωσης της οικονομικής δραστηριότητας και συνετέλεσε στην δραστηριοποίηση των φορέων της Κ.ΑΛ.Ο σε αρκετούς διαφορετικούς τομείς και κλάδους.

Από την άλλη, υπάρχουν και πολλά μέτρα τα οποία συνεχίζουν να παραμένουν ανενεργά. Για παράδειγμα, όπως έχει αναφερθεί έχει προγραμματιστεί η δημιουργία 140 κέντρων Στήριξης εκ των οποίων τα 11 λειτουργούν σήμερα. Ακόμα και για τα τελευταία, η χρηματοδότηση λήγει χωρίς να είναι γνωστό εάν υπάρξει η δυνατότητα επαναχρηματοδότησής τους.

Η λειτουργία των Κέντρων Στήριξης κρίνεται ιδιαίτερα χρήσιμη καθώς θα συμβάλλουν στη διαμόρφωση του πεδίου της Κ.ΑΛ.Ο με βάση συγκεκριμένες αρχές, με ευδιάκριτη κοινωνική στόχευση και χωρίς στρεβλώσεις.

Συγκεκριμένα, τα Κέντρα Στήριξης έχουν την υποχρέωση να λειτουργούν ως σημεία ενημέρωσης σχετικά με το θεσμικό και κανονιστικό πλαίσιο, τις πηγές χρηματοδότησης, τα πλεονεκτήματα και τις υποχρεώσεις των φορέων Κ.ΑΛ.Ο αλλά έχουν και την υποχρέωση στην ενημέρωση των πολιτών μέσα από δράσεις δημοσιότητας (διοργάνωση διημερίδων, θεματικών εργαστηρίων, εκδηλώσεις παρουσίασης καλών πρακτικών). Επίσης, είναι αρμόδια για την παροχή υπηρεσιών υποστήριξης και συμβουλευτικής στους υφιστάμενους φορείς Κ.ΑΛ.Ο σχετικά με την ασφαλιστική νομοθεσία και εργασία στην κοινωνική οικονομία, το κοινωνικό επιχειρησιακό σχέδιο και τη δικτύωση με άλλους φορείς του οικοσυστήματος (προμηθευτές, πελάτες, άλλους φορείς Κ.ΑΛ.Ο) και τέλος συμβάλλουν υποστηρικτικά δημιουργία νέων εγχειρημάτων.

Προβλέπεται επίσης στο νόμο και η ύπαρξη δύο επιτροπών, της Εθνικής

Επιτροπής για την Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία και της Συντονιστικής Επιτροπής για την Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία, οι οποίες δεν έχουν ακόμη συγκροτηθεί. Η συγκρότησή τους θα έδινε τη δυνατότητα να ενισχυθεί η συνδιαμόρφωση και αξιολόγηση πολιτικών για την κοινωνική επιχειρηματικότητα.

Σε πολλές περιφέρειες η πρόσβαση στην πληροφορία, στα χρηματοδοτικά εργαλεία και στις επιχορηγήσεις υστερεί σε σχέση με την πρόσβαση στην περιφέρεια Αττικής (Varvarousis and Tsitsirigkos, 2019). Σε αυτό ίσως οφείλεται και το γεγονός ότι στην Αττική εδρεύει το 44% των κοινωνικών επιχειρήσεων οι οποίες λαμβάνουν το 65% του συνόλου των επιχορηγήσεων και των δωρεών (Ειδική Γραμματεία Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας, 2018). Η λειτουργία μιας διοικητικής δομής για την Κ.Α.Ο και στις Περιφέρειες, θα μπορούσε να παρέχει πληροφόρηση και γνώση στους φορείς της Κ.Α.Ο σε όλα τα στάδια.

Καθώς η έλλειψη χρηματοδότησης αποτελεί το καίριο εμπόδιο στην ανάπτυξη του οικοσυστήματος στην Ελλάδα, η υλοποίηση του Ταμείου Κοινωνικής Οικονομίας, το οποίο προβλέπεται στο νόμο είναι μια δράση που πρέπει να επιτευχθεί άμεσα. Βασικός στόχος του Ταμείου θα αποτελεί η υποστήριξη των φορέων Κ.Α.Ο. και η διευκόλυνσή της πρόσβασής τους στη χρηματοδότηση.

Παράλληλα, θα πρέπει να αναζητηθούν μορφές χρηματοδότησης όπως είναι οι ηθικές-συνεταιριστικές τράπεζες, το έδαφος για την δημιουργία των οποίων στην Ελλάδα είναι αρκετά γόνιμο τα τελευταία χρόνια και ήδη ανακοινώθηκε η ένταξη της Συνεταιριστικής Τράπεζας Καρδίτσας στην FEBEA (Ευρωπαϊκή Ομοσπονδία Ηθικών και Εναλλακτικών Τραπεζών), η οποία πλέον είναι η πρώτη ηθική τράπεζα της Ελλάδας, ενώ το παράδειγμά της ακολούθησε και η Συνεταιριστική Τράπεζα Χανίων.

Η δικτύωση σε χώρες στις οποίες η χρηματοδότηση είναι περιορισμένη, όπως συμβαίνει στη δική μας χώρα διαδραματίζει σημαντικό ρόλο. Έχει ήδη δημιουργηθεί μια ηλεκτρονική πλατφόρμα όπου μπορούν οι φορείς Κ.Α.Ο να αυτοπαρουσιάζονται και να έρχονται σε επαφή τόσο με το κοινό όσο και με άλλους φορείς διευκολύνοντας τις δυνατότητες δικτύωσης και συνεργασίας. Αναγκαίο είναι, επίσης, να δημιουργηθούν και Δίκτυα Κοινωνικών Επιχειρήσεων, ώστε να μοιράζονται γνώσεις και να αναζητούν καθοδήγηση. Συνεπώς, η ενεργοποίηση του άρθρου 9 του ν. 4430/2016 είναι κάτι απαραίτητο για την επόμενη περίοδο.

Μια άλλη σημαντική παράμετρος, είναι η έλλειψη εκπαίδευσης των στελεχών φορέων Κ.Α.Ο. Μια Σχολή Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας με σκοπό την

υποστήριξη, τη καθοδήγηση και την τεχνική υποστήριξη φορέων Κ.ΑΛ.Ο θα βοηθούσε στην ανάπτυξη της κοινωνικής επιχειρηματικής ιδέας. Η σχολή αυτή θα μπορούσε να γίνει σε συνεργασία με τα πανεπιστήμια.

Ολοκληρώνοντας, η δημιουργία ενός επιτυχημένου οικοσυστήματος πηγάζει από την αναγνώριση του γεγονότος ότι οι ωφέλειες που θα προκύψουν θα είναι πολλαπλές (κοινωνικές, οικονομικές, περιβαλλοντικές) και θα είναι ευεργετικές για όλους (πολίτες, κράτος, επιχειρηματίες, αγορά). Για το λόγο αυτό, είναι χρήσιμη η διαμόρφωση, με συμμετοχικό τρόπο, ενός κοινού επικοινωνιακού λόγου-αφήγησης και εικόνας για την Κ.ΑΛ.Ο αλλά και η διαμόρφωση δράσεων για να γίνει πιο γνωστή η Κ.ΑΛ.Ο στους πολίτες.

6. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ

ΝΟΜΟΙ

- Αιτιολογική Έκθεση του Σχεδίου Νόμου «Κοινωνική Οικονομία και Κοινωνική Επιχειρηματικότητα». Ανακτήθηκε από:
- <https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/2f026f42-950c-4efc-b950-340c4fb76a24/k-koinep-eis.pdf>
- Νόμος 4430/2016 (ΦΕΚ 205/Α/31-10-2016): Κοινωνική και Αλληλεγγύη Οικονομία και ανάπτυξη των φορέων της και άλλες διατάξεις
- Νόμος 4555/2018 (ΦΕΚ Α'133/19.07.2018) (Άρθρα 152-283) Μεταρρύθμιση του θεσμικού πλαισίου της Τοπικής Αυτοδιοίκησης Εμβάθυνση της Δημοκρατίας Ενίσχυση της Συμμετοχής Βελτίωση της οικονομικής και αναπτυξιακής λειτουργίας των Ο.Τ.Α. [Πρόγραμμα «ΚΛΕΙΣΘΕΝΗΣ Ι»] Ρυθμίσεις για τον εκσυγχρονισμό
- Νόμος 4019/2011 (ΦΕΚ Α'216/30.9.2011) Κοινωνική Οικονομία και Κοινωνική Επιχειρηματικότητα και λοιπές διατάξεις.
- Σχέδιο νόμου «Κοινωνική και αλληλεγγύη οικονομία και ανάπτυξη των φορέων της και άλλες διατάξεις», Αιτιολογική Έκθεση

BIBΛΙΑ

- Έκθεση για την Κοινωνική και Αλληλέγγυα οικονομία στην Ελλάδα, British Council, 2017 <https://www.openbook.gr/ekthesi-gia-tin-koinwniki-kai-allileggya-oikonomia/>
- Αδάμ Σ., Κορηλάκης Α. & Καβουλάκος Κ. Ι. (2018). Το θεσμικό πλαίσιο της Κοινωνικής Αλληλέγγυας Οικονομίας στην Ελλάδα: Η εμπειρία της δημόσιας διαβούλευσης και μια κριτική αποτίμηση του Νόμου 4430/2016.: https://gr.boell.org/sites/default/files/allhleggya_oikonomia_lr.pdf
- Γεώργιας Κ. (2016) Χρήσεις και καταχρήσεις της κοινωνικής επιχειρηματικότητας: η Ελληνική περίπτωση, στο Ιωάννης Νασιούλας (επιμ.), Θέματα Κοινωνικής Οικονομίας. Από την κοινωνική επιχειρηματικότητα στις κοινωνικές επενδύσεις και την κοινωνική τραπεζική, Ινστιτούτο Κοινωνικής Οικονομίας, Θεσσαλονίκη.
- Δελτίο Τύπου: Η Τράπεζα Χανίων ενώνει τις δυνάμεις της με τον FEBEA (2019, Ιούνιος 04). Συνεταιριστική Τράπεζα Χανίων. Ανακτήθηκε από https://www.chaniabank.gr/el/the-group/bank/bank-news/press_release/2019/04062019.aspx
- Ειδική Γραμματεία Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας (2017) Ετήσια έκθεση και σχέδιο δράσης για την ανάπτυξη του οικοσυστήματος της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας 2017-2023. Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης. Αθήνα. Ανακτήθηκε από: <https://www.yrakp.gr/uploads/docs/10678.pdf>
- Ειδική Γραμματεία Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας (2018) Ετήσια έκθεση 2018. Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης. Αθήνα. Ανακτήθηκε από: https://kalo.gov.gr/wp-content/uploads/2018/09/kalo_annualreport2018.pdf
- Ειδική Γραμματεία Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας (2019-2020) Ετήσια έκθεση και σχέδιο δράσης για την ανάπτυξη του οικοσυστήματος της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας 2017-2023. Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης. Αθήνα.
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2011), Ανακοίνωση της Επιτροπής. Πρωτοβουλία για την Κοινωνική Επιχειρηματικότητα. Οικοδόμηση ενός οικοσυστήματος για την προώθηση των κοινωνικών επιχειρήσεων στο επίκεντρο της κοινωνικής

οικονομίας και της κοινωνικής καινοτομίας, COM (2011) 682 τελικό, Βρυξέλλες, 25.10.2011.

- Νικόλαος Αποστολόπουλος, Παναγιώτης Λιαργκόβας (2020) Κοινωνική Οικονομία στην Ελλάδα: Συγκλίσεις και Αποκλίσεις με την ΕΕ
https://www.inegsee.gr/wp-content/uploads/2020/04/keimeno_paremvasis_3.pdf
- Πρόσφατες εξελίξεις της κοινωνικής οικονομίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση
Ε.Ο.Κ.Ε <https://www.eesc.europa.eu/sites/default/files/files/qe-04-17-876-el-n.pdf>
- Στρατηγικό Σχέδιο για την ανάπτυξη του τομέα της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας, 2013
file:///D:/Stratigiko_Sxedio_Koinoniki_Oikonomia.pdf
- Συνοπτική παρουσίαση και συστάσεις επιχειρήσεων και της κοινωνικής οικονομίας - Έκκληση για δράση της ομάδας εμπειρογνομόνων της Επιτροπής για την κοινωνική επιχειρηματικότητα (GECES) 2016

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

- A map of social enterprises and their eco-systems in Europe Country Report: Greece, 2015 European Committee
- A map of social enterprises and their eco-systems in Europe-Synthesis Report, 2015 European Committee
- Building an economy that works for people: an action plan for the social economy ,2021
file:///D:/%CF%80%CF%84%CF%85%CF%87%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CE%B7%202/action%20plan%202021.pdf
- City of Barcelona, 2016, The Impetus Plan for the Social and Solidarity Economy. Retrieved from: http://base.socioeco.org/docs/impetusplan-sse-eng_web.pdf
- Dr. Ioannis Nasioulas , Dr Vasileios Mauroeidis, The social Business sector in Greece (2013), report #10, European Commission SBI of GEGES
- Dr. Ioannis Nasioulas Why social enterprise in Greece is a modern day myth (2017), Thomason Reuters Foundation News
- Elvira Krithari, It is time to talk about social entrepreneurship in Greece (2017)
- Konstantinos Geormas and Niki Glaveli (2019) The undelivered potential of the Greek , economic crisis born, social and solidarity economy for People-Centered Local Sustainable Development, The case of Greek social Cooperative Enterprises,
- Mendell, M. (2013) Evaluating the Formation of Enabling Public Policy for the Social and Solidarity Economy from a Comparative Perspective The Effectiveness of Collaborative Processes or the Co-Construction of Public Policy
- Moore, J.F. (1993). Predators and Prey: A New Ecology of Competition. Harvard Business Review, May/ June 1993: 75-86
- Outline Strategy and Priorities for Action to develop the Social Economy and Social Entrepreneurship in Greece Recommendations of the Expert Steering

Committee on Social Economy and Social Entrepreneurship

file:///D:/Outline_Strategy_and_Priorities_for_Acti.pdf

- Social Enterprise and their ecosystem in Europe, Comparative synthesis report, 2020 European Commission
file:///C:/Users/user/Downloads/Social%20enterprises%20and%20their%20ecosystems%20in%20Europe.%20Comparative%20synthesis%20report%20(4).pdf
- Social Enterprise and their ecosystem in Europe, country report: Greece, 2020 European Commission
file:///C:/Users/user/Downloads/Social%20enterprises%20and%20their%20ecosystems%20in%20Europe.%20Updated%20country%20report%20Greece%20(6).pdf
- Social Enterprises and their Eco-systems: Developments in Europe, 2016
- Sofia Adam, Social Enterprise in Greece: a tale of inconsistent policy-making (2014), New York
- United Nations Research Institute for Social Development – UNRISD
Promoting Social and Solidarity Economy through Public Policy chapter 4

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Ταμείο
Ανάπτυξης και Κοινωνική Ένωση

Ε.Π.
**ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗ
ΔΗΜΟΣΙΟΥ
ΤΟΜΕΑ**

ΕΣΠΑ
2014-2020
ανάπτυξη - εργασία - αλληλεγγύη

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Εθνική Σχολή Δημόσιας Διοίκησης και Αυτοδιοίκησης (Ε.Σ.Δ.Δ.Α.)

Πειραιώς 211, ΤΚ 177 78, Τάυρος

τηλ: 2131306349 , fax: 2131306479

www.ekdd.gr